

Govor mržnje i huliganizam u nogometu

Perin, Braian

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:171653>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Govor mržnje i huliganizam u nogometu

Braian Perin

Zagreb, rujan, 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Govor mržnje i huliganizam u nogometu

Braian Perin

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tihana Novak

Zagreb, rujan, 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad *Govor mržnje i huliganizam u nogometu* i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Braian Perin

Zagreb, rujan 2024.

Govor mržnje i huliganizam u nogometu

Braian Perin

Mentor: izv.prof.dr.sc. Tihana Novak

Socijalna pedagogija/Djeca i mladi

SAŽETAK RADA:

Danas, u svijetu, postoji veliki broj sportova, sportaša, sportskih pratitelja i navijača, a na samom vrhu ljestvice najpopularnijih i najgledanijih sportova svijeta nalazi se nogomet. Riječ je o sportu koji je rasprostranjen u gotovo svim dijelovima svijeta te utječe na veliki dio opće populacije. Jačanjem određenog sporta, odnosno povećanjem popularnosti i gledanosti istoga, jačaju procesi i pojave (pozitivnog i negativnog karaktera) koje su vezane uz taj sport. Kada je nogomet u pitanju, veliki je broj pozitivnih aspekata o kojima se može diskutirati, no potrebno je obratiti pažnju na dva rastuća i često povezana društvena fenomena koji odavno postoje na sportskim travnjacima, a to su govor mržnje i huliganizam. Riječ je o fenomenima koji predstavljaju veliki problem u nogometu i društvu te obuhvaćaju nemire, sukobe, nesigurnost, velik broj žrtava, materijalne štete, nekažnjavanje svih počinitelja te odobravanje/veličanje takvog ponašanja unutar određenih dijelova zajednice. Shodno tome, cilj je ovog rada produbiti i ponuditi pregled etiologije koja je u pozadini i fenomenologije navedenih fenomena u državama Europe i tijekom održavanja velikih sportskih događaja, zatim pregled poduzetih mjera i rezultata kada se bavilo ovim problemima, te smjernica kojima bi se moglo utjecati na iste.

Ključne riječi: nogomet, govor mržnje, huliganizam

ABSTRACT:

Today, there are a large number of sports, athletes, sports followers and fans in the world, but at the very top of the list of the world's most popular and watched sports is football. It is a sport that is widespread in almost all parts of the world and affects a large portion of the general population. With the strengthening of a particular sport, i.e., the increase in its popularity and viewership, the processes and phenomena (both positive and negative) associated with that sport also intensify. When it comes to football, there are many positive aspects that can be discussed, but it is necessary to pay attention to two growing and often interconnected social phenomena that have long existed on sports fields: hate speech and hooliganism. These are phenomena that represent a significant problem in football and society; they encompass episodes of unrest, conflicts, insecurity, a large number of victims, material damage, the impunity of all perpetrators, and the approval/glorification of such behavior within certain parts of the community. Consequently, the aim of this paper is to deepen and offer an overview of the etiology and phenomenology of these phenomena in European countries and during major sports events, as well as to review the measures taken and the results achieved in addressing these problems, and to provide guidelines that could influence them.

Key words: football, hate speech, hooliganism

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijest nogometa.....	2
3. Definiranje govora mržnje i huliganizma u nogometu	6
3.1. Etiološki čimbenici nastanka govora mržnje u nogometu.....	10
3.2. Teorije nastanka nogometnoga huliganizma	17
4. Govor mržnje i huliganizam u nogometu u državama Europe	21
4.1. Nogometni navijači.....	24
4.2. Engleska.....	28
4.3. Italija.....	29
4.4. Španjolska.....	30
4.5. Francuska.....	31
4.6. Njemačka	32
4.7. Hrvatska.....	33
4.8. Međunarodna natjecanja.....	35
5. Utjecaj medija na govor mržnje i huliganizam u nogometu	37
6. Društveni odgovor na govor mržnje i huliganizam u nogometu	41
7. Zaključak.....	55
8. Literatura.....	58

1. Uvod

Nogomet, igra s otprilike 4 milijarde navijača i više od 240 milijuna aktivnih igrača, čvrsto drži prvo mjesto kao najpopularniji sport na svijetu (Mamchii, 2024). Riječ je o društvenom fenomenu koji se implementirao u gotovo svim državama svijeta čiji je socijalni utjecaj neosporan – nadilazi sve društvene, kulturne i nacionalne granice spajajući ljude iz čitavoga svijeta, promiče zajedništvo, timski duh i društvene vrijednosti, oblikuje identitete i potiče osjećaj pripadnosti među svim igračima i navijačima.

No, kakva je to igra koja ima toliki socijalni utjecaj, to jest kako se ona igra? Riječ je o igri u kojoj dvije ekipe od 11 igrača pokušavaju uputiti loptu u gol protivničke ekipe koristeći sve dijelove tijela osim ruku. Pri tome, samo je golmanima dozvoljeno igranje rukom, ali samo unutar kaznenog prostora, odnosno obilježenog prostora od 16 metara oko okvira gola. Kako bi jedna od dviju ekipa pobijedila, ona mora uputiti loptu u gol protivnika više puta nego što su to uspjeli njeni protivnici, točnije rečeno mora zabiti gol više od istih protivnika.

A što čini nogomet tako popularnim i rasprostranjenim? Osnovna nogometna pravila su vro jednostavna, kao i potrebna oprema za igranje. To čini nogomet izrazito dostupnom igrom koju se može igrati u bilo kojem trenutku, na bilo kojem mjestu – na nogometnim terenima s pravom i umjetnom travom, na školskim igralištima, unutar dvorana s različitim podlogama, na cestama, plažama, livadama, u parkovima te bilo kojoj ravnoj površini.

Ipak, kad bi nogomet predstavljao i bio praćen samo pozitivnim stranama, tada ovoga rada, kao ni brojnih radova i istraživanja provedenih tijekom dvadesetog stoljeća ne bi bilo. Mračna strana nogometa, ona koja se „krije“ ispod površine kolektivnog entuzijazma i strasti, predstavlja veliku opasnost svim aktivnim učesnicima ove igre. Riječ je o fenomenima govora mržnje i huliganizma u nogometu, točnije društvenim problemima koji, osim što narušavaju integritet same igre i uživanje u sportu, prijete sigurnosti igrača, navijača i društva u cjelini. Također, pojava istih narušava osnovnu svrhu nogometa, koja je promicanje mira te razumijevanje i prihvaćanje među različitim skupinama, kroz razne oblike diskriminacije te ekstremno fizičko nasilje i materijalnu štetu, što predstavlja ozbiljan problem i izazov sportskim organizacijama, vlastima i društvu. Ovi su se oblici antisocijalnog ponašanja, kroz nogometnu povijest, često znali interpretirati kao sportsko rivalstvo i epizodične pojave, iako pravi razlozi koji stoje u pozadini istih ukazuju na kompleksnost ovih fenomena te potrebu za daljnjim, detaljnim, kontinuiranim praćenjem i analizama, postupcima reagiranja te strategijama prevencije. Shodno

tome, u ovome će se radu istražiti problematika definiranja ovih fenomena, njihovih uzroka i provedenih mjera „protiv“ istih, zatim će se razmotriti povezani događaji, spoznaje i uočeni profili navijača unutar pojedinih država Europe i tijekom velikih nogometnih natjecanja, te moguće strategije za njihovo suzbijanje i stvaranje sigurnijeg i inkluzivnijeg nogometnog okruženja.

2. Povijest nogometa

Iako 1863. godina predstavlja službeni početak suvremenog nogometa, potrebno je imati na umu kako prvi počeci nogometa sežu daleko u povijest, točnije prije 2000 godina kada se isti prvi put spomenuo u zapisima dinastije Han (Čaljkušić, 2023). U navedenim i kasnijim zapisima pojavljivala se igra zvana „Cuju“, igra koja je prvotno osmišljena kao dio vojnih treninga, a kasnije postala sportom kojim su se svi mogli baviti iz užitka. Navedena se igra igrala između dvije ekipe unutar kojih je bilo od 12 do 16 igrača, a koristile su se dvije stabljike bambusa, mreža s rupom u sredini i kožna lopta ispunjena perjem. Stabljike bambusa stajale su u sredini igraćeg polja, dok bi mreža s rupom bila rastegnuta između navedenih bambusa – cilj ekipa bio je postići više golova od protivničke ekipe, a gol ili zgoditak je vrijedio ukoliko bi lopta nakon udarca prošla kroz rupu u sredini mreže koja se nazivala „elegantno oko“. Iako krovna nogometna organizacija (FIFA) priznaje značaj Cujua te sličnosti s nogometom, zbog velikog broja razlika Ciju se ne može smatrati kolijevkom nogometa. Antička je Grčka, također, imala vlastitu verziju nogometa – Episkyros – u kojoj su igrači mogli koristiti ruke i noge tijekom igre. U ovoj igri nisu postojali okviri golova, već su postojale tri bijele crte koje su obilježavale teren za igru – središnja linija koja je odvajala ekipe te po jedna linija iza ekipa. Suprotstavljene ekipe s istim brojem članova (11) trebale su loptom preći preko bijele linije koja je bila iza njihovih protivnika, a to su mogli udaranjem lopte nogom ili bacanjem iste rukom. Ekipe su mogle gurati protivnike od vlastite linije kako bi spriječili iste u postizanju gola. Iako je ova verzija nogometa imala sličnosti sa samom strukturom današnjeg nogometa, zbog velike količine nasilja, žestine, fizičkog kontakta i sličnosti s ragbijem i američkim nogometom mnogi smatraju da se prije radi o pretku zadnje spomenutih sportova, nego nogometu (AnalySport, 2023).

Veliki je vremenski period morao proći do nastanka nove verzije nogometa – Narodnih nogometnih igara („Folk football“) – igra burne priredbe koja je nastala u Engleskoj kroz

četnaesto i petnaesto stoljeće i koja se najčešće igrala uoči Korizme ili za Uskrs, vjerojatno zbog poganskih obreda plodnosti kojima se slavio povratak proljeća. Ovaj bi se narodni nogomet igrao ili unutar jednoga sela ili bi se natjecalo protiv susjednog sela, a bio bi najteži, najburniji i nasilniji kada bi se sela međusobno natjecala, pri čemu se drvena ili kožna lopta, udaranjem nogom ili bacanjem rukom preko polja, potoka, uskih vrata i ulica, morala ubaciti kroz vrata župne crkve suparničkoga sela (Guttman, 2024). Uzimajući u obzir činjenicu da nije bilo označenog igrališta, da su dvije ekipe imale neograničeni broj sudionika (svi su mogli sudjelovati) te da je između sela znala biti ozbiljna udaljenost, narodni je nogomet često znao rezultirati slomljenim kostima, jakom iscrpljenošću i smrću igrača. Ova je igra znala dosezati iznimko visoke razine nasilja koje gradonačelnik Londona više nije htio tolerirati – od 1314. godine narodni je nogomet postao zabranjen i praćen kaznom zatvora za svakoga tko bi bio zatečen u igri (AnalySport, 2023).

Iako svaka od navedenih verzija nogometa kroz povijest sadrži elemente današnjeg nogometa, niti jedna od njih se ne može smatrati kolijevkom ovoga sporta. Ono što se iz istih može zaključiti jest da ljudi već iznimno veliki vremenski period pokazuju interes u trku prema i s loptom, kao i prema postizanju bodova, odnosno zabijanju golova i pobjedi nad protivnicima.

Urbanizacija i industrijalizacija, praćena brojnim pravnim regulativama protiv iznimno nasilnih i destruktivnih oblika narodnog nogometa dovele su do nastanka modernoga/suvremenoga nogometa u Engleskoj iz kojega se razvio nogomet kakvoga danas poznajemo (Giulianotti, Rollin, Alegi, Weil, Joy, 2024). Navedeni proces kreće u prvom dijelu devetnaestoga stoljeća ponovnom pojavom više oblika nogometa, ali ovaj put u engleskim javnim srednjim školama kao što su Winchester College, Charterhouse i Eton College. Porastom interesa nastaju prvi amaterski klubovi i svaka je škola imala vlastiti amaterski nogometni klub sa sjedištem unutar iste. Također, svaka je škola imala i vlastiti skup pravila za vlastiti nogomet, što je uzrokovalo česte svađe na samim utakmicama zbog potrebe odabira pravila po kojima će se igrati. Brojni pokušaji ujedinjenja svih vrsta nogometa unutar javnih škola doveli su do utemeljenja Cambridgeskih Pravila („*Cambridge Rules*“) 1848. godine na Sveučilištu u Cambridgeu. Tada su utemeljena prva pravila nogometa među kojima je bila zabrana igranja rukom, točnije loptu se smjelo udariti bilo kojim dijelom tijela osim ruke, te primitivno zaleđe kako bi se spriječilo igrača na dugo kruženje oko protivničkoga gola. Cambridgeska Pravila nisu bila svugdje prihvaćena te su neki klubovi zadržali vlastita pravila sve do 1863. godine kada su se predstavnici većine nogometnih klubova kroz šest sastanaka okupljali u Londonu, raspravljali o Cambridgeskim Pravilima te dogovorili i stvorili jedinstvena Nogometna pravila koja, uz

određene izmjene, i danas postoje. Navedeni se sastanci smatraju prvim službenim okupljanjem Nogometnog saveza te podrazumijevaju nastanak prvog službenog tijela u nogometu – Engleskog Nogometnog saveza (*FA* – „*Football Association*“). Prvu službenu utakmicu, ali i derbi u povijesti, odigrali su Sheffield i Nottingham, dok je sljedeći bio Chesterfield protiv Stokea – na ovaj način dolazi do potpunog osamostaljenja nogometa i odvajanja od javnih škola. Pri tome, pošto je radnička klasa imala glavnu riječ u tom razdoblju, njihov odabir igranja s jedanaest igrača u ekipi i okruglom službenom loptom predstavlja temelj strukture ekipa današnjeg nogometa (Čaljkušić, 2023).

Charles W. Alcock smatra se „zaboravljenim“ začetnikom kup sistema u nogometu; na njegovu preporuku Engleski nogometni savez stvara FA Cup – prvo nogometno natjecanje u povijesti. Navedeno natjecanje privlači pažnju velikog broja gledatelja, ali i klubova što ih navodi na prihvaćanje uvjeta i pravila Saveza kako bi mogli sudjelovati (AnalySport, 2023). Sve veći broj klubova počinje sudjelovati, te popularnost nogometa brzo raste što dovodi do novih ideja kao što su međunarodne utakmice. Čaljkušić (2023) navodi kako je prva međunarodna utakmica, iako prijateljskoga karaktera, odigrana 1872. godine između Škotske i Engleske, dok je prva međunarodna natjecateljska utakmica odigrana 1884. godine između Irske i Škotske.

Nogomet postaje sve rasprostranjeniji, nadilazi granice Engleske i Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije te postaje sve popularniji u državama Europe, Južne Amerike, ali i ostatku svijeta. Rastući interes i broj međunarodnih utakmica dovodi do potrebe utemeljenja globalnih pravila i krovne organizacije koja će regulirati ostale saveze. Shodno tome, kako navodi Levy (2024), u Parizu 1904. godine nastaje FIFA (*Fédération Internationale de Football Association*), međunarodna organizacija koja upravlja nogometom čije će sjedište biti u Zürichu, u Švicarskoj. Na ovaj su način Francuska, Belgija, Danska, Španjolska, Švedska, Švicarska, Nizozemska i Njemačka (čiji je predstavnik nogometnog saveza, iako nije prisustvovao sastanku u Parizu 1904., sudjelovao u osnivanju FIFA-e) sudjelovali u osnivanju najbrojnije organizacije na svijetu. Engleska, kao osnivač modernog/suvremenog nogometa, pridružila se FIFA-i 1905. godine, a nakon nje i u sljedećim godinama pridružile su se Italija, Austro-Ugarska, Južnoafrička Republika, Argentina, SAD (Čaljkušić, 2023), te Čile i otočne države Irska, Škotska i Wales koje su FIFA-inim pravilom jednoga saveza po državi dobile priliku osnovati vlastiti i pridružiti se FIFA-i (Levy, 2024). Nadalje, Levy (2024) naglašava kako je učinak FIFA-e bio vidljiv kroz standardiziranje pravila igre, osnivanje prvog međunarodnog turnira u povijesti nogometa na Olimpijskim igrama 1908. godine te organiziranje i provođenje prvog svjetskog prvenstva u nogometu 1930. godine u Urugvaju. Na

zadnjem prvenstvu nije sudjelovala Engleska koja se, zbog zabrinutosti oko uspona FIFA-e nad Engleskim nogometnim savezom, povukla iz FIFA-e 1928. godine te ponovno priključila istoj 1946. godine. Svjetsko se prvenstvo počelo održavati svake četiri godine, osim tijekom razdoblja Drugog svjetskog rata, u državama Europe i Južne Amerike. Pri tome, ostali su kontinenti s vremenom i napretkom infrastrukture dobili priliku biti domaćini ove manifestacije pa se tako prvo svjetsko prvenstvo u Sjevernoj Americi održalo 1970. godine, u Aziji 2002. godine te u Africi 2010. godine. Potrebno je još napomenuti kako su navedena svjetska prvenstva bila isključivo muška prvenstva, te da je prvo žensko svjetsko prvenstvo u nogometu održano u Aziji 1991. godine i od tada se održava svake četiri godine (Levy, 2024).

FIFA-ino članstvo dostupno je svakoj državi koja je spremna prihvatiti FIFA-in autoritet, pravila nogometa te posjeduje odgovarajuću nogometnu infrastrukturu. S obzirom na iznimno veliki broj država članica, kako bi se jednostavnije i učinkovitije moglo paziti na očuvanje kvalitete same igre te ponudio kvalitetan sadržaj na različitim kontinentima, FIFA zahtjeva osnivanje kontinentalnih organizacija koje će organizirati vlastita klupska i međunarodna natjecanja – na taj su način nastali CONMEBOL (*Confederación Sudamericana de Fútbol*) u Južnoj Americi 1916. godine, UEFA (*Union of European Football Associations*) u Europi i AFC (*Asian Football Confederation*) u Aziji 1954. godine, CAF (*Confédération Africaine de Football*) u Africi 1957. godine, CONCACAF (*Confederation of North, Central American and Caribbean Association Football*) za područje Sjeverne i Srednje Amerike 1961. godine te OFC (*Oceania Football Confederation*) koje pokriva područje Oceanije 1966. godine (Weil, Rollin, Giulianotti, Alegi, Joy, 2024).

Za potrebe ovoga rada potrebno je još navesti kako je nastankom UEFA-e došlo do organiziranja i provođenja prvog europskog prvenstva (tada zvanog Europski kup nacija) te osnivanja najprestižnijeg klupskog natjecanja – Lige prvaka (tada zvan Kup prvaka).

U Francuskoj, 1960. godine, odigralo se prvo europsko prvenstvo u nogometu osmišljeno kao kup sustav, odnosno igrali su se polufinalni susreti između četiri najbolje reprezentacije koje su uspjele proći prethodne kvalifikacije. U kasnijim su se izdanjima europska prvenstva proširivala po broju ekipa, utakmica i vremenskog perioda tijekom kojega su se ista održavala. Također, europska se prvenstva igraju svake četiri godine ne preklapajući se sa svjetskim prvenstvima, već izmjenjujući se s istima – dakle, svake dvije godine se održava po jedno prvenstvo, primjerice 2024. godine održalo se europsko prvenstvo što znači da će se 2026. održati svjetsko prvenstvo, a nakon tog prvenstva, 2028. slijedi novo europsko prvenstvo i tako u krug. Što se Lige prvaka, odnosno Kupa prvaka tiče, osnovan je 1955. godine isključivo za

ekipe koje su osvojile najjaču ligu i kup vlastite države čime je okupljao najbolje ekipe iz cijele Europe. Nakon nekoliko desetljeća, točnije od sezone 1992./1993. Kup prvaka prestaje biti naziv turnira, čiji novi naziv postaje UEFA Liga prvaka. Uz promjenu imena, nastupile su i promjene u samoj organizaciji i provedbi turnira pa su tako mogućnost sudjelovanja dobile i ekipe koje su bile „jake“, no ne i prvaci vlastitih liga ili kupa, a to se odlučivalo na temelju plasmana unutar lige i na temelju relativne snage njihove lige u odnosu na ostale u Europi. Sve veći interes navijača za spektaklom, ali i veća mogućnost zarade kroz novac sponzora, vanjskih moćnih investitora te od ugovora s raznim svjetskim televizijskim kućama kojima se nude prava prijenosa utakmica dovele su do nastanka novih klupskih i međunarodnih manifestacija u Europi – nastale su Europska liga, Konferencijska liga i Liga nacija. Europska i Konferencijska liga dvije su zasebne klupske lige, slične strukture kao Liga prvaka, no „slabije“ od iste. Pri tome, one više nisu povezane s Ligom prvaka odlukom UEFA-e o njenom novom formatu za sezonu 2024./2025. (u prethodnim su se sezonama određeni klubovi, koji bi ispali iz Lige prvaka nakon grupne faze, vratili u završnicu Europske lige i isto je vrijedilo za određene klubove iz Europske lige koji bi igrali završnicu Konferencijske lige) čime se znatno povećao broj uključenih ekipa i samih utakmica europskih natjecanja. Liga nacija novo je međunarodno natjecanje unutar Europe osnovano 2018. godine čije se natjecanje po skupinama igra parnim godinama, a završnica neparnima, što znači da se radi o natjecanju čiji se novi pobjednik proglašava svake dvije godine.

3. Definiranje govora mržnje i huliganizma u nogometu

Govor mržnje i huliganizam pojmovi su koji predstavljaju vrlo aktualne i poznate fenomene koje je moguće uočiti na sportskim travnjacima Europe, ali i čitavoga svijeta. Brojne su asocijacije kojima se mogu opisivati ovi pojmovi, a kako bi ih se uspješno moglo prepoznati potrebno ih je adekvatno definirati.

Pojam „govor mržnje“, kao i engleska istoznačnica „hate speech“, zbog isticanja i naglašavanja riječi „govor“ može navesti na zaključak kako se radi o pojmu koji podrazumijeva isključivo nekakav verbalni izričaj, no to bi bilo pogrešno jer se radi o pojmu koji obuhvaća verbalne, ali i neverbalne načine javnog izražavanja kao što su simboli, slike, geste, znakovi i slično (Alaburić, 2003; prema Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016). Drugi dio pojma „govor mržnje“, odnosno „mržnja“ jasno naznačuje negativnu konotaciju spomenutih verbalnih

i neverbalnih načina izražavanja, ali ne definira oblike verbalnog izričaja kao ni prema kome sve to može biti upućeno. Upravo iz tog razloga, ali i kao odgovor na činjenicu da je govor mržnje postajao sve primjetniji fenomen na nogometnim travnjacima u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća zbog naglog porasta popularnosti same igre, velik je broj stručnjaka pokušao shvatiti i što točnije definirati ovu pojavu kako bi se na što adekvatniji način moglo reagirati. Međutim, govor mržnje u nogometu pokazao se kao izrazito kompleksan problem zbog raznih pojavnih oblika, subjektivnosti u tumačenju i teškoća u identificiranju. Shodno tome, različiti su autori različito definirali ovaj fenomen pa tako Delgado i Stefanic (1995; prema Paz, Montero-Díaz i Moreno-Delgado, 2020) definiraju govor mržnje kao svjesno i namjerno javno izražavanje čiji je cilj ocrniti ili oklevetati određenu grupu ljudi, dok Kulenović (2002; prema Hlebec i Gardašević, 2021) govori o govoru mržnje kroz tri temeljne odrednice, odnosno javni govor, sadržaj i društvenu skupinu – govor mržnje definira se kao javni govor i iskazivanje netrpeljivosti koje ima širu publiku, s porukama koje promiču i šire netoleranciju i/ili mržnju pri čemu mogu dovesti do nasilja i diskriminacije osoba ili skupina na temelju njihovih karakteristika. Drugi su se autori dodatno usmjerili na proučavanje i definiranje tih karakteristika grupa ljudi prema kojima je takvo antisocijalno ponašanje usmjereno i na taj način definicije govora mržnje počinju uključivati karakteristike kao što su rasa, religija, etnička pripadnost ili nacionalnost (Tsesis, 2002; prema Paz i sur., 2020) te rod, spolni identitet i seksualna orijentacija (Lillian, 2007; prema Paz i sur., 2020). Takvim je pristupom nastala i definicija Vijeća Europe, odnosno Preporuka Vijeća Europe (2016:148) prema kojoj su unutar pojma govora mržnje uključeni „svi oblici izražavanja koji šire, potiču, promiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i druge oblike mržnje temeljene na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminacijom ili neprijateljstvom prema manjinama, imigrantima ili ljudima imigrantskog porijekla.“ te njome nastoje obuhvatiti sve oblike manifestiranja, od verbalnog do neverbalnog izražavanja. Iz ovog kratkog prikaza mogućih definiranja pojma govora mržnje, vidljivo je kako postoje različite definicije samoga pojma s određenim dijelovima koji se međusobno preklapaju. Pojašnjenje takvih okolnosti i same kompleksnosti definiranja ovoga fenomena nude Hlebec i Gardašević (2021), navodeći kako su zajednički elementi svih definicija govora mržnje ujedno i oni zbog kojih nije moguće postaviti univerzalnu pravnu definiciju. Ti su elementi sadržaj poruke i društvena skupina kojoj je poruka upućena. Ti elementi, gledani kao zajedničke komponente, temelji su govora mržnje zato što sadržaj poruke obuhvaća promicanje i zagovaranje mržnje, diskriminacije i/ili nasilja, dok društvena skupina podrazumijeva da je ta poruka namijenjena određenoj skupini koja se može identificirati zajedničkim objektivnim

karakteristikama. Međutim, upravo oko ovih elementa ni ne postoji konačni konsenzus zbog njihove varijabilnosti i rastezljivosti. Shodno tome, sami sadržaj poruke govora mržnje, eksplicitne i implicitne prirode, može se odnositi na izricanje namjernih laži, klevetanje, uvredljivu poruku, na prijetnju, na poziv na diskriminaciju ili nasilje i slično. S druge strane, pitanje karakteristika društvenih skupina čini govor mržnje nedovoljno određenim i preciznim te rastezljivim pošto je izrazito važno znati koga se od govora mržnje štiti i koje to skupine uživaju javnopravnu zaštitu države, te zašto su se baš određene karakteristike uzele u obzir, dok druge primjerice nisu i slično.

Nepostojanje univerzalne pravne definicije ukazuje na izrazitu kompleksnost fenomena govora mržnje kojeg je moguće pronaći u gotovo svim sferama društvenoga života – tijekom svih faza educiranja, zapošljavanja i radu te u sportu, naročito nogometu. Iz tog je razloga važno pokušati ponuditi moguće objašnjenje i definiranje takvoga fenomena u drugačijem kontekstu kako bi ga se što jednostavnije i ispravnije moglo identificirati, te na što ispravniji i adekvatniji način moglo reagirati nakon manifestiranja istoga. Shodno tome, govor mržnje u kontekstu nogometa podrazumijeva sve elemente govora mržnje s još nekoliko specifičnih i značajnih elemenata – mora biti povezan s određenim nogometnim događajem, može se manifestirati unutar i izvan nogometnih stadiona, te kao metu ima igrača, sudce, navijače, a ponekad i osobe ili skupine koje nisu prisutne na tom nogometnom događaju.

S druge strane, ono što u određenim okolnostima može pratiti govor mržnje u nogometu jest fenomen poznat kao huliganizam. **Nogometni huliganizam**, kako navode Dunning, Murphy i Williams (1986) predstavlja oznaku za veliki broj antisocijalnih ponašanja koji su povezani s nogometom, što uključuje bacanje predmeta na površini nogometnog travnjaka, namjerno oštećivanje klupske i privatne imovine kako bi se započelo verbalno i fizičko nasilje protiv protivničke navijačke skupine što često i dovodi do fizičkih sukoba. Pri tome, ta antisocijalna ponašanja nisu ograničena unutar nogometnih stadiona, već vrijede za sva javna mjesta na kojima su se grupe huligana sastale prije ili nakon nogometne utakmice. Dunning, Murphy i Williams (1988) nadopunjuju vlastito objašnjenje navodeći kako oznaka nogometnog huliganizma uključuje blaža ponašanja poput psovanja, zatim ozbiljnija kao što je nedozvoljeni ulazak na nogometni travnjak tijekom nogometne utakmice te najozbiljnija koja podrazumijevaju fizičke sukobe, tijekom kojih ponekad dođe do upotrebe oružja između velikog broja protivničkih navijača, ali i s policijom. Bodin, Robène i Héas (2007) isto tako govore kako se huliganstvo često tumači na način da je nasilje djelo grupe navijača na nogometnome stadionu ili na određenoj udaljenosti od istoga, pri čemu je to nasilje usmjereno

protiv drugih navijača, policije pa i prolaznika koji nemaju veze s utakmicom i kao cilj može imati razbijanje automobila, izloga trgovina ili drugih prijevoznih sredstava sa protivničkim navijačima. Vijeće Europe (2002; prema Benchehib i Bouderbala, 2020) u Izvješću o nogometnom huliganizmu unutar država članica Europske Unije (*Report on Football Hooliganism in the Member States of the European Union*) svrstava niz kaznenih djela pod kategoriju nogometnog huliganizma, a ona su nasilje protiv druge osobe, uništavanje imovine, kaznena djela vezana uz drogu i alkohol, narušavanje javnog reda i mira, te krađa i preprodaja karata. Shodno tome, iako postoji slaganje s tvrdnjom da nogometni huliganizam podrazumijeva navijačko nasilje unutar i izvan nogometnih travnjaka, vidljive su razlike u identificiranju, grupiranju i definiranju tih ponašanja. Važno je imati na umu kako je interpretacija ponašanja subjektivna, odnosno ne percipiraju sve osobe na jednak način ozbiljnost, intenzitet, opasnost i namjeru određenog ponašanja. Pri tome, upravo te razlike i nedefinirani kontinuum ponašanja koje bi trebao obuhvaćati izraz „nogometni huliganizam“ ukazuju na činjenicu da se radi o izrazito kompleksnog i višestranom fenomenu kojem nedostaje preciznosti (Dunning, 2000) te za kojega, kako navodi Williams (2002), ne postoji dostupna, korisna i precizna definicija.

Uz navedeno, potrebno je još istaknuti kako je izraz „nogometni huliganizam“ oznaka koja se prvotno počela koristiti na inicijativu političara i medija u Engleskoj u drugoj polovici prošloga stoljeća, te da postoje dva objašnjenja podrijetla samoga pojma „huligan“ (eng. „*Hooligan*“) iz kojeg je kasnije nastao izraz nogometni huliganizam:

- 1) alternativa za pojam „uličnog Arapa“ („*street Arab*“) (što je bio pogrdan naziv za beskućnike i delinkvente) ili „nasilnika“ („*ruffian*“) nastala 1890-tih godina, koja se počela primjenjivati za divlje, grube i neposlušne nogometne navijače 1960-tih godina na inicijativu Konzervativne stranke praćenu podrškom medija (Frosdick i Marsh, 2005),
- 2) od riječi „hoolihan“ (po prezimenu jedne irske obitelji čiji su članovi često zbog raznih nereda i antisocijalnih ponašanja u viktorijanskoj Engleskoj bili zatvarani). Na taj je način jedan novinar pokušao na jedan novi način opisati događaje nasilja i nasilne navijače, no ne zna se sa sigurnošću u kojem je trenutku i na koji način riječ „hoolihan“ promijenila oblik u „hooligan“. Postoji teorija da je posrijedi možda pogreška nastala prilikom tiskanja s obzirom na to da su slova g i h, na tipkovnicama, smještena jedno pokraj drugoga (Bodin i sur., 2007).

Iako postoje dva različita objašnjenja podrijetla pojma „huligan“, oba se slažu i ukazuju na negativne i pogrdne konotacije koje taj pojam donosi. Upravo iz tog razloga, odabirom navedenog pojma uz ostale asocijacije i riječi kojima bi se isti pojedinci opisivali, dolazi do stigmatizacije i etiketiranja tih pojedinaca zbog kojih ih društvo često unaprijed obilježava kao one koji se ne uklapaju u društvo i krše zakon, pri čemu se ne uzima u obzir što je prethodilo nasilnom ponašanju kao ni koji su razlozi zbog kojih se oni uključuju u huliganstvo.

Definiranje fenomena govora mržnje i huliganizma u nogometu pokazalo se mnogo izazovnijim nego što se činilo – veliki je broj definicija, ali i razlika među njima zbog kojih donošenje jedinstvene i univerzalne definicije nije moguće. Bez tih esencijalnih definicija nedostaju kriteriji za adekvatno prepoznavanje i reagiranje na pojavu ovih fenomena. Shodno tome, zbog njihove složenosti i povezanosti, kako bi se oni ispravno razumjeli, ali i kako bi se na njih adekvatnije reagiralo te uspješno prevenirati, potrebno je gledati mnogo šire od njihovih ponuđenih definicija, povezanih stereotipa i predrasuda, te dublje istražiti kako dolazi do njihovog nastanka i kako su se oni razvijali od njihovih početaka do današnjeg dana. Na taj način, odmičući se od opće i društvene percepcije problema, pronaći će se i shvatiti mogući razlozi koji su u pozadini ovih različitih, ali i povezanih oblika antisocijalnog ponašanja.

3.1. Etiološki čimbenici nastanka govora mržnje u nogometu

Prije ulaska u tematiku uzroka nastanka govora mržnje u nogometu, potrebno je naglasiti i objasniti činjenicu da je govor mržnje, koji je gotovo uvijek diskriminatoran, rezultat raznih pojavnih oblika diskriminacije (Vijeće Europe 2013; prema Paz i sur., 2020):

- antisemitizma – neprijateljstva prema Židovima (Vulesica, 2009); „određeno poimanje Židova koje se može iskazati kao mržnja prema njima. Postoje usmena, pismena i fizička izražavanja antisemitizma koja su usmjerena prema Židovima ili nežidovima i/ili prema njihovoj imovini, ustanovama židovske zajednice te židovskim vjerskim objektima.“ (International Holocaust Remembrance Alliance, 2016)
- antifeminizma – koji se određuje „konzervativnom recepcijom feminističkih vrijednosti i reakciju u osnovi primitivne svijesti“, a uključuje niz „...od prostačkih gesta na javnim mjestima i fizičkog maltretiranja u privatnosti doma, do uvredljivih dobacivanja čak i na političkoj sceni državnih institucija, javnih medija kojima je do skandaliziranja, do

uvredljivog manipuliranja stereotipima ženske spolnosti [...] do eksplicitno izraženih mizoginih odnosa prema ženama.“ (Bosanac, 2010; prema Adamović, 2022:443,444)

- homofobije – osjećaja iracionalnog straha, gađenja, ljutnje i mržnje prema homoseksualnosti koje je usmjereno prema sebi ili drugima (Risner, 2004; prema Bartulović i Kušević, 2014)
- rasizma – hijerarhije superiornosti i inferiornosti među ljudima koja je nastala iz političkih, kulturoloških i ekonomskih razloga, te koju već stoljećima provodi kapitalistički/patrijarhalni moderni/kolonijalni svjetski sistem temeljen na eurocentризmu/kršćanstvu (Grosfoguel, 2011; prema Grosfoguel, 2016). Linija koja dijeli ljude kroz ovu hijerarhiju definira tko će biti prihvaćen kao ljudsko biće i moći uživati u svim pravima čovjeka (ljudska i građanska prava), materijalnim resursima i socijalnim priznanjima, a tko će biti smatran manje vrijednim, manje čovjekom ili ne-čovjekom, odnosno čiju će se ljudskost preispitivati i negirati (Fanon, 1967; prema Grosfoguel, 2016). O navedenoj liniji i podjeli može odlučivati boje kože, jezik, kultura, etnička pripadnost i religija (Grosfoguel, 2016)
- ksenofobije – predrasuda temeljenih na snažnom vjerovanju kako su određene osobe stranci i ne pripadaju zajednici ili državi (UNESCO; prema Bordeaux, 2009); osjećaja iracionalnog nepovjerenja i straha prema strancima koje je potrebno razlikovati u odnosu na rasizam. Iako se oni ponekad međusobno upotpunjuju, rasizam je vjerovanje da su jedni superiorniji u odnosu na druge, dok je ksenofobija mržnja prema strancima koja je temeljena na strahu, te na taj način, primjerice, osobe iste rase mogu biti ksenofobične jedna prema drugoj (Bordeaux, 2009). S druge strane, strah nije jedini, a niti nužno primarni osjećaj koji se može javljati – zamjeranje, ljubomora ili osjećaj neusklađenosti mogu se doživjeti kao prvi, a oni mogu, ali i ne moraju izazvati strah (Sundstrom i Kim, 2014)
- islamofobije – osjećaja „straha, predrasuda i mržnje prema muslimanima koje vodi do provokacija, neprijateljstva, netolerancije kroz prijetnje, uznemiravanje, zlostavljanje, provociranje i zastrašivanje muslimana i ne-muslimana, u virtualnom i stvarnom životu. Motivirano je institucionalnim, ideološkim, političkim i religijskim neprijateljstvom koje prelazi u strukturni i kulturološki rasizam, cilja simbole i obilježja muslimanstva.“ (Ujedinjeni Narodi, 2020)

Osim navedenih oblika diskriminacije, u govor mržnje ulazi i kategorija generaliziranog zlostavljanja koje uključuje zlostavljanje koje ne cilja specifičnu/određenu grupu ili zajednicu,

a najveći broj takvih prijava prikazan je u izvješću nakon grupne faze UEFA europskog prvenstva 2024. godine, koje je pokazalo kako je od ukupno 4656 označenih objava (za dodatnu provjeru) na društvenim mrežama čak 94% tih objava kategorizirano kao generalizirano zlostavljanje, 4.5% kao rasizam i preostalih 1.5% kao homofobija (UEFA, 2024a). Pri tome, važne informacije iznosi i Kick It Out (2024) koji u izvješću nogometne sezone 2023/24., osim što ukazuje na ohrabrujući podatak kako je nogometna publika sve manje tolerantna na diskriminaciju (porast broja prijava po stopi incidenta), ukazuje i na kontinuirani problem rasizma koji postiže porast od 47% u broju prijava u odnosu na prijave tijekom sezone 2022/23. (731 u odnosu na prethodnih 496 prijava) čime dostiže 54.9% ukupnih prijava diskriminacije i nastavlja biti najčešći oblik diskriminacije u nogometu iz godine u godinu. Na drugome mjestu po, također uzlaznom, broju prijava stoji diskriminacija na temelju vjere (antisemitizam i islamofobija) koja je praćena seksizmom i mizoginijom.

Shodno tome, kada je riječ o etiološkim čimbenicima govora mržnje u nogometu, potrebno je imati na umu kako ne postoji jedan uzrok, okolnost ili teorija kojom se u potpunosti može objasniti ovaj fenomen – radi se o kompleksnoj pojavi gdje bi bilo potrebno uzeti u obzir širi kontekst kako bi se moglo dati potpuno, adekvatno i korisno pojašnjenje iste, a to se može postići analizom nastanka njenih najčešćih pojavnih oblika. Uzimajući u obzir navedenu kompleksnost i opširnost fenomena govora mržnje u nogometu, ovaj će se rad usmjeriti i fokusirati na analizu kompleksnih uzroka rasizma, odnosno ponuditi će djelomično objašnjenje pojave govora mržnje u nogometu kroz analizu, prema literaturi i aktualnim statistikama, najrasprostranjenijeg i najučestalijeg oblika govora mržnje u nogometu.

Rasizam je oblik diskriminacije koji je kontinuirano pratio nogomet od njegovih najranijih početaka kroz razne pojavne oblike koje su provodili navijači, igrači, ali i nogometni treneri (Cashmore i Cleland, 2014). Sonntag i Ranc (2015) navode kako je takva diskriminacija bila najočitija u državama u kojima je bilo izraženo postojanje više etničkih skupina, kao što su države Latinske Amerike i kolonijalne sile, te da je porast učestalosti oblika rasizma tijekom 1970-ih i 1980-ih dovelo do društvene reakcije, nastanka prvih antirasističkih pokreta i odaziva velikog broja stručnjaka s ciljem istraživanja navedenog fenomena. Brojni su se stručnjaci složili s idejom kako je rasizam u profesionalnom nogometu započeo 1970-ih, no postoje iskazi i svjedočanstva (primjer Dixie Dean, igrač Evertona) iz ranijih razdoblja, točnije 1930-ih, koji navode kako su igrači crne rase i tada bili na meti rasističkih uvreda tijekom utakmica (Frosdick i Marsh, 2005). Poznato je kako su, uz uvredljiva i prijeteća pisma, skandiranje publike, imitiranje zvukova životinja (majmuna) u publici, bacanje banana na nogometni teren, pjevanje

rasističkih i ponižavajućih pjesama bili su najčešći oblici rasizma koje je bilo moguće prepoznati unutar nogometnih stadiona te njihovoj okolini (Benchehib i Bouderbala, 2020). Navedene, ali i ostale moguće oblike rasizma, Duran González i Jiménez Martín (2006; prema Sonntag i Ranc, 2015) svrstavaju u 3 glavna oblika rasizma koji se manifestiraju u nogometu – impulzivni, instrumentalni i institucionalni rasizam.

1. Impulzivni rasizam objašnjavaju kao spontano i nekontrolirano izbacivanje emocija koje je se temelji na frustraciji i nesigurnosti koja dolazi, odnosno čiji je izvor izvan nogometnog konteksta (primjerice ekonomski problemi ili problemi mentalnog zdravlja). Pošto se ovaj oblik rasizma najčešće izražava kroz verbalni izričaj, nogometni stadioni nude izvrsnu priliku gdje, s osjećajem anonimnosti zbog velikog broja navijača, niskom inhibicijom te visokom razinom permisivnosti prema verbalnim uvredama, praćeno željom da se uspije utjecati na utakmicu i ocrni protivnik, pojedinac manifestira oblik impulzivnog rasizma.
2. Instrumentalni rasizam predstavljaju kao svjestan čin rasizma i diskriminacije koji se selektivno koristi bez nužnih ideoloških temelja i vjerovanja. Rasizam je, u ovom slučaju, instrument koji se koristi kako bi se ocrnila specifična osoba ili grupa, a oni koji se njime koriste najčešće to manifestiraju kroz ironiju. Primjeri takvih oblika rasizma jesu slučajevi koji su uključivali igrače kao što su John Terry i Luis Suarez.
3. Institucionalni rasizam vide kao rezultat „...navike i prakse koje su često implicitne i ne nužno namjerne, kao i na dogovore (uglavnom prešutne) primijenjene unutar sportskih organizacija koje učinkovito blokiraju odgovarajuće sudjelovanje manjina. Ove prakse – koje naravno nisu ograničene samo na sport – postale su ukorijenjene u 'normalnim' svakodnevnim operacijama, upravljanju i borbama za moć unutar organizacija. One su se konsolidirale tijekom desetljeća i kulturnu promjenu, koja je potrebna za razbijanje tih navika, iznimno je teško postići.“ (Duran González i Jiménez Martín, 2006; prema Sonntag i Ranc, 2015:24)

Sada, nakon što se objasnilo što uključuje rasizam te zašto i kako se njegovi oblici manifestiraju u nogometu, potrebno je ići još korak dalje i pokušati objasniti kako je uopće došlo do pojave rasizma u nogometu.

Nastanak rasizma u europskom nogometu vrlo je kompleksna pojava čiji uzroci mogu biti razni – od uspona i razvoja novog nacionalizma u post-sovjetskom razdoblju, te neprijateljstva prema velikom broju imigranata i onih koji traže azil u Engleskoj (Merkel i Tokarski, 1996; prema Benchehib i Bouderbala, 2020), do uspona ekstremističkih partija (Sonntag i Ranc, 2015) i

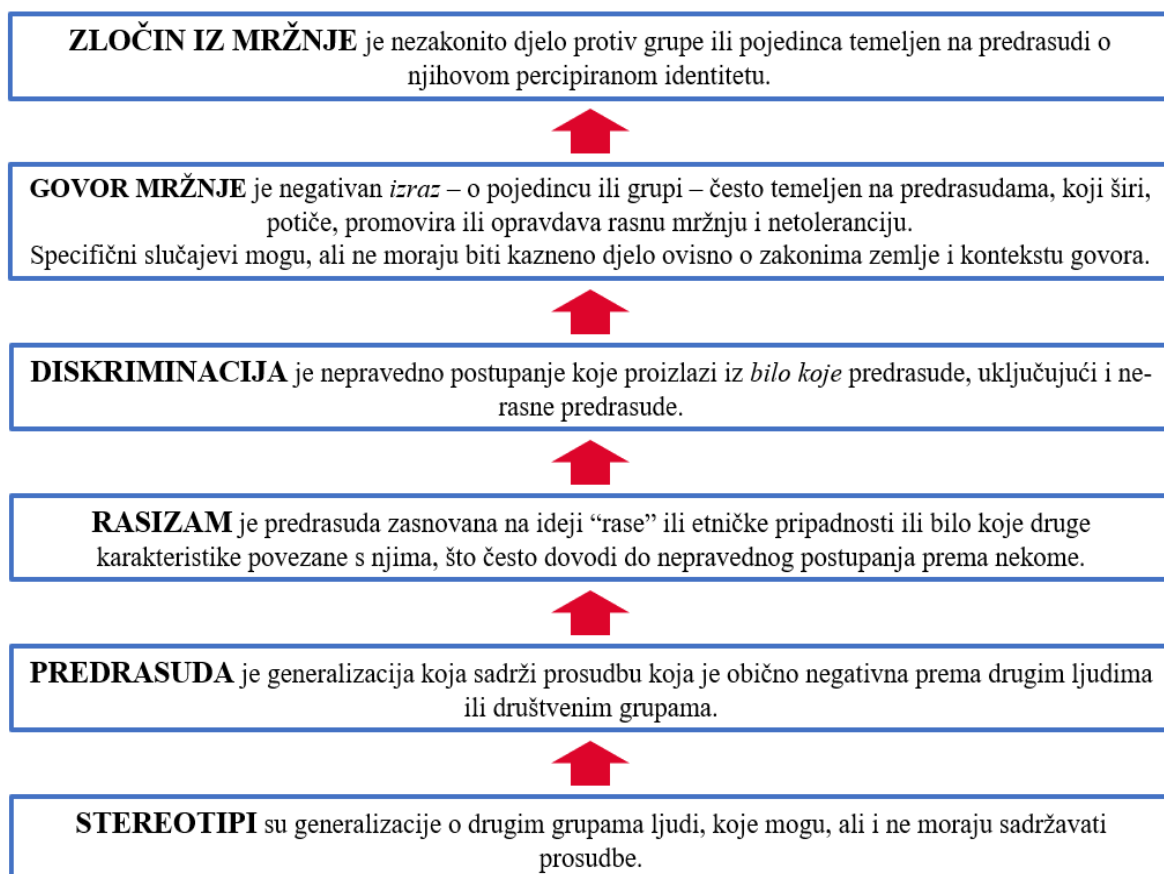
neuspjeha britanske vlade u zaustavljanju inflacije, rastuće nezaposlenosti, povećanja siromaštva te uvođenja strogih politika štednje, privatizacije i razvoja ekonomije slobodnog tržišta (Bodin i sur., 2007). Bodin i sur. (2007) objašnjavaju kako su navedene političke mjere bile izrazito rigorozne – imale su jedinstveni cilj postizanja gospodarskog oporavka ne uzimajući u obzir negativne efekte koje su iste imale na radničku klasu i društveno zanemarene. Takve su okolnosti bile katalizator u razvoju govora mržnje i huliganizma (što će se kasnije objasniti), dok je nogomet postao instrument i pozornica gdje su se mladi ljudi, koji su bili isključeni iz društva i bez ikakvih socioekonomski korijenja, mogli izraziti. Na taj način, kako navode Taylor (1973; prema Bodin i sur., 2007) i Clarke (1973; prema Bodin i sur., 2007), dolazi do oblikovanja navijačkih skupina koje su, unatoč dojmu da se britansko društvo razjedinjuje, nudile potporu, solidarnost i potvrdu svim članovima koji su bili u identičnoj razočaravajućoj situaciji socijalne odbačenosti i izgubljene želje za društvenim statusom, ali i onima koji su se pridružili zbog uvjerenja kako se kao društvo moraju obraniti od stranaca koji su dolazili u njihovu državu i krali njihove poslove. U navedenom postupku nastaju grupe kao što su *skinheadi* te grupe čiji su članovi desničarski ekstremisti koji ne prikrivaju vlastitu ideologiju, već otvoreno skandiraju rasističke slogane. Također, kako navode Bodin i sur. (2007), potrebno je imati na umu kako je pokret *skinheada* izvorno (krajem 1960-ih godina) bio reakcija na raspad britanskog gospodarska i hipi kulturu, odnosno kontrakultura koja nije imala rasističkih elemenata. Kasne sedamdesete i rane osamdesete donose prekretnicu pokreta *skinheada* na način da prvo, krajem 1970-ih, postaju sve radikalniji i nasilniji zbog porasta siromaštva u britanskome društvu te politike koja je marginalizirala i zanemarivala mlade bijele pripadnike radničke klase, a zatim tijekom ranih 1980-ih postaju sve bolje strukturirani i radikalniji zbog uključivanja njihovih članova u jednu od dvije ekstremno desne političke stranke, odnosno Britanskome pokretu ili Nacionalnom frontu. Takve su okolnosti uzrokovale ubrzano širenje desničarske ideologije među mladim navijačima čiji je nastali rasizam, osim odražavanja osjećaja odbačenosti iz društva, ujedno podrazumijevao i strah od takvog odbacivanja, nemogućnosti napredovanja u društvu te postizanja statusa u istome (Wieviorka, 1998; prema Bodin i sur., 2007). Taj je rasizam bio reakcija na isključivanje u kojem su mladi pronašli olakšanje za vlastiti bijes koncentrirajući se na dežurnog krivca za vlastite probleme – strance/imigrante (Girard, 1972; prema Bodin i sur., 2007). Na ovaj je način ponovno oživjelo i popularizirano uvjerenje o podređenosti crne rase, u odnosu na bijelu – rasizam koji je postojao u europskome i američkome društvu veliki broj godina prije nastanka nogometa, ali i koji je pratio početke nogometa kakvoga danas poznajemo manifestirajući se na nogometnim terenima kao pojava koju je tada netko teško mogao opisati kao novi fenomen (Frosdick i Marsh, 2005).

Navedeno potvrđuju Gasparini i Talleu (2010; prema Benchehib i Bouderbala, 2020:32) navodeći kako su se europski istraživači i stručnjaci, oko tog uvjerenja, slagali kroz cijelo devetnaesto i znatan dio dvadesetog stoljeća, te objašnjavaju kako „Živimo u društvu gdje ljudi vjeruju da su neke osobine intrinzično povezane s bojom kože. Na primjer, u svakoj europskoj zemlji, ako pitate jesu li crnci fizički jači, odgovor je obično da jesu. Međutim, implikacija fizičke snage je intelektualna slabost. Takve predrasude su još snažnije u određenim zemljama gdje nije bilo miješanja rasa, poput onih u istočnoj Europi.“. Shodno tome, stereotipi o fizičkim i intelektualnim sposobnostima koje su povezane s bojom kože duboko su ukorijenjeni problem društva i ne iznenađuje činjenica što se rasizam, tijekom devetnaestoga i velikog dijela dvadesetoga stoljeća, na nogometnim utakmicama i općenito nije prepoznavao kao problem, odnosno novi fenomen na koji je potrebno reagirati. Uzimajući sve u obzir, Long i Hylton (2002:99; prema Cashmore i Cleland, 2014:65), izjavljuju kako „Bijela elita dopušta crnim igračima da igraju njihovu bijelu igru.“ što je usmjereno na osobe koje vode glavnu riječ, odnosno posjeduju utjecaj i moć kada su u pitanju politika, mišljenja i ukusi, te najčešće pružaju otpor prema novim iskustvima i promjenama, umjesto da ih prihvate. Pri tome, Cashmore i Cleland (2014), naglašavaju da se, iako su osobe crne rase prisutne u nogometu od samoga formiranja Engleskog nogometnog saveza (*Football Association*) 1863. godine, stav takozvane bijele elite brzo implementirao u mišljenjima navijača te počeo primjenjivati u ponašanjima istih, što je ponekad vidljivo i u današnjim utakmicama nogometa dvadeset prvoga stoljeća. Primjeri koji potkrjepljuju ove navode su brojni, a za potrebe ovoga rada odabran je slučaj Kennyja Mowera, igrača crne rase nogometnog kluba Walsall iz zapadnog dijela središnje Engleske.

„Mower je bio lokalni čovjek i išao je u školu u tom području. Svaki put kad bi kročio na igralište, dočekala ga je brza, brutalna reakcija publike. Nasilno rasističko zlostavljanje odjekivalo je stadionom kad se Mower pojavio; svaki put kad bi dodirnuo loptu, čuo se oštar, neskladni spoj zvukova: pogrde, zvižduci i životinjski zvukovi nalik roktanju. Navijači su bacali banane na njega, kao što bi posjetitelji zoološkog vrta hranili čimpanze. Njegova natjecateljska izvedba bila je nevažna: čak i kad bi igrao dobro, napadi su pljuštali po njemu, od strane oba seta navijača. Uvrijeđen, ali ne i uzdrman, Mower je potražio objašnjenje od jedne skupine navijača koji su ga zlostavljali, a koje je prepoznao kao bivše školske kolege. Pronašao ih je u pubu blizu stadiona. "Mislio sam da sam vam prijatelj," rekao im je nevjerujući. "Jesi," potvrdili su. "Ali ne bi trebao igrati za naš klub." (Cashmore i Cleland, 2014:66)

Stavovi i izjave iz ovoga primjera koristile su upotpunjenju mišljenja Carringtona, Longa i Hyltona pri čemu dolaze do konačnih zaključaka kako je nogomet zapravo sport koji je stvoren, upravljan i igran od strane osoba bijele rase za zabavu osoba bijele rase, pri čemu je osobama crne rase bilo dopušteno zabavljati ih unutar određenih granica i ne više od toga (Cashmore i Cleland, 2014).

Kao što je već navedeno, rasizam je duboko ukorijenjeni problem društva koji je prisutan u nogometu od njegovih najranijih početaka te ga kontinuirano od tada prati kroz razne pojavnosti oblike. Pri tome, potrebno je imati na umu kako je rasizam, zapravo, posljedica starih ukorijenjenih stereotipa i predrasuda na koje je izostala reakcija, te koji su se olako prihvaćali, njegovali i implementirali u načinu razmišljanja, a na taj način i ponašanju. Zbog navedenog, ali i težih potencijalnih posljedica, Vijeće Europe (2016), u pokušaju što jasnijeg i jednostavnijeg obrazloženja, nudi shemu (slika 1.) koja prikazuje povezanost pojmova stereotipa, predrasuda, rasizma, diskriminacije, govora mržnje i zločina iz mržnje, a na taj način i tijekom razvoja određenih, mogućih ideologija koje mogu biti temelj govora mržnje u nogometu.

Slika 1. Shema povezanosti pojmova (Vijeće Europe, 2016:168)

3.2. Teorije nastanka nogometnoga huliganizma

Nogomet je u vlastitim počecima i kroz vlastiti razvoj bio preslika situacije unutar države, točnije unutar i u blizini nogometnih stadiona moglo se primijetiti kako određene promjene i stanje unutar države utječu na pojedince, grupe i društvene klase. Shodno tome, prema Benchehib i Bouderbala (2020), nasilje povezano s nogometom uzrokovano je različitim socijalnim, kulturalnim, političkim i ekonomskim faktorima pri čemu su društvene klase bile jedan od značajnijih faktora u različitim državama Europe.

Postoje brojni teorijski pristupi kojima se pokušala objasniti srž problema nogometnog huliganizma, a među njima potrebno je izdvojiti marksistički pristup, etološki pristup i pristup Leicesterske škole koji ukazuju na značajne razlike u okvirima društvenih znanosti prilikom objašnjavanja nasilja u nogometu (Cashmore i Cleland, 2014).

1. Marksistički pristup

Ovaj pristup, na čelu s britanskim sociologom Ianom Taylorom, navodi kako je nasilje u nogometu uzrokovano ekonomskom situacijom i socijalnim promjenama u državi te da je navedeno nasilje samo još jedan oblik otpora radničke klase protiv komercijalizacije nogometa (Carnibella, Fox A., Fox K., McCann, Marsh J., Marsh P., 1996). Kako objašnjavaju Bodin i sur. (2007), poslijeratno razdoblje donijelo je velike promjene u društvu – bilo je više slobodnog vremena za uživanje u bezbrižnoj atmosferi kroz različite nove rekreacijske interese. Ljudi su počeli odlaziti u kina, izlaziti tijekom dana i večeri, koristiti godišnje odmori i tako je nogomet prestao biti oblik rekreacije namijenjen isključivo ili većinom za radničku klasu. Shodno tome, različite dostupne mogućnosti za radničku klasu učinile su nogomet samo jednim od mnogih oblika zabave koje si svatko može priuštiti i tako su utakmice počinjale privlačiti sve manje gledatelja. Kao odgovor na takvu situaciju, nogometni su se klubovi, zabrinuti nedostatkom profita zbog gubitka interesa navijača i povećanja plaća nogometaša, odlučili na revolucionarne odluke. Rješenje pronalaze u profesionalizaciji nogometa koja je praćena poboljšanjem komfora gledatelja i obnovom stadiona kako bi se moglo primiti više ljudi. Ponovna rastuća popularnost nogometa u kombinaciji s navedenim promjenama unutar stadiona počela je privlačiti gledatelje iz različitih slojeva koji manje poznaju samu igru što je revolucioniralo društvenu ulogu stadiona i promijenilo slavljeničku i vedru atmosferu koja je inače prevladavala. Nogomet prestaje biti klasno podređen čime dolazi do značajne promjene u sastavu nogometne publike. S vremenom je sve veći broj gledatelja radničke klase stjecao dojam da je njihov odnos s upraviteljima kluba na kušniji pa se smatra kako su nasilje i nemiri

prema protivničkim navijačima postali oblik otpora radničke klase koje ni agresivne policijske metode nisu mogle zaustaviti (Taylor, 1971; prema Cashmore i Cleland, 2014).

2. Etološki pristup

Etologija je grana biologije koja se bavi proučavanjem ponašanja životinja, što uključuje i ljude, a pristup je nazvan etološkim s obzirom na to da su socijalni psiholog Peter Marsh i njegove kolege sa sveučilišta u Oxfordu proučavali i donosili važne zaključke uz ovu temu analizirajući ljude kao životinje (Cashmore i Cleland, 2014). Njihovo objašnjenje nogometnog huliganizma nalazi se u fenomenu „aggro“, odnosno teoriji ritualizirane agresije – promatranjem i interakcijom s navijačima Oxford Uniteda, Marsh (1978) i njegovi suradnici dolaze do zaključka kako je ono što se smatralo huliganizmom zapravo iluzija nasilja koja uključuje ritualno glumljenje takvog ponašanja s ciljem ponižavanja i osiguravanja predaje protivničkih navijača bez nanošenja tjelesnih ozljeda istima. Ulijevanje straha i zastrašivanje protivnika do trenutka njihova bijega bez ikakvih okršaja bilo je značajnije od tjelesne akcije te pravi prikaz borbenog duha. To je uključivalo donošenje i pokazivanje oružja bez njihove upotrebe (Dunning i sur., 1988), iako ta načela prestaju vrijediti u slučajevima kršenja nepisanih pravila „aggra“ kao što je napad na djevojku ili u slučaju uključivanje policije te na taj način dolazi do tjelesne akcije, ozljeda i smrti (Bodin i sur., 2007). Shodno tome, radilo se o nenasilnim konfrontacijama kojima je nasilje bilo posljednja opcija. Marsh (1978; prema Frosdick i Marsh, 2005) nadodaje kako, za mlade osobe sa slabijim uspjehom u školi ili mogućnostima na poslu, biti nogometni huligan donosi osjećaj uspjeha, vrijednosti i identiteta kroz priznavanje vršnjaka, te alternativnu karijeru u kojoj su uspjeh i napredovanje mogući. Nanošenja tjelesnih ozljeda dio je puta ka uspjehu, ali i rijetka aktivnost pošto je često puno više priče o nasilju, nego nasilnih incidenata. Također, Marsh (1978; prema Marsh, Rosser, Harré, 1978; prema Cashmore i Cleland, 2014) i njegovi suradnici identificirali su postojanje interne strukture, odnosno hijerarhije unutar grupe navijača Oxford Uniteda koja je nastala pod specifičnim pravilima („*rules of disorder*“). Na samome vrhu hijerarhije nalazili su se oni koji su stekli poštovanje i status kroz sudjelovanje u prošlim nasilnim okolnostima. Ti pojedinci nazvani su „Diplomirani“ („*Graduates*“) i oni više nisu sudjelovali u trenucima nemira i nasilja. Ulogu i odgovornost sudjelovanja preuzeli bi „Nasilnici“ („*Rowdies*“) što je predstavljalo mlađe navijače koji su bili spremni sudjelovati, ukoliko okolnosti to zahtijevaju. Giulianotti (1999; prema Cashmore i Cleland, 2014) nadodaje i ističe važnu ulogu novih navijača, takozvanih „Mala djeca“ („*Little Kids*“) ili „Novaci“ („*Novices*“), čiji je zadatak bio inicirati nasilje sa

protivničkim navijačima i tako pomoći u ostvarenju stanja nemira tijekom kojeg bi „Nasilnici“ („*Rowdies*“) tražili i pokušali ostvariti simboličnu pobjedu.

3. Leicesterska škola

Treći pristup, koji je pokušao dati potpunije objašnjenje nogometnog huliganizma, temelji se na teorijskim okvirima figurativne sociologije koje je razvio njemački sociolog Norbert Elias. Predstavnici ovoga pristupa – John Williams i njegove kolege sa sveučilišta u Leicesteru – temelje vlastite analize i zaključke kroz postavku postojanja povijesnog razvoja ljudske naravi od početne barbarske do sve civiliziranije (Benchehib i Bouderbala, 2020). Elias (1982; prema Cashmore i Cleland, 2014) navodi kako se u takvom civilizacijskom procesu razvija moral, unutarnja samoregulacija i prilagođavanje, odnosno usklađivanje s društvenim očekivanjima ponašanja. Pri tome, fokus ovoga pristupa usmjeren je na bližu povijest u kojoj se očekivanja društva o civiliziranijem svijetu i ponašanju polako cijede, odnosno smanjuju kroz društvene klase u Europi. Shodno tome, vrijednosti kojima se težilo nisu dopirale u potpunosti do nižih radničkih klasa koje su Dunning i njegove kolege nazvali tvrdim radničkim klasama (Frosdick i Marsh, 2005). Uzrok nastanka takozvane tvrde radničke klase stoji u socijalnim i ekonomskim neprilikama za radničku klasu 1960-tih godina zbog kojih su se niži slojevi osjećali financijski nesigurnijima i sve manje uključenima unutar društva (u velikom su broju slučajeva bili nezaposleni ili zaposleni s niskom plaćom te slabijega obrazovanja) (Dunning i sur., 1988). Ponašanje unutar takvih dijelova društva bilo je pod snažnim utjecajem subkulturalnih vrijednosti (muškost i agresivnost), a detaljniji prikaz i povezanost s nogometnim huliganizmom nude Williams, Dunning, Murphy (1984) naglašavajući postojanje ciklusa pozitivnih povratnih informacija („positive feedback cycle“) kroz koji se potiče agresivnost kod muškaraca u različitim aspektima društvenog života te druge visoko cijenjene karakteristike kod muškaraca među kojima su se ubrajali kockanje, izrabljivački oblik seksa te mogućnost konzumiranja velike količine alkohola. Pri tome, tučnjave su bile tolerirane u društvu (do određenog stupnja), zato što su bile jedan od rijetkih izvora značenja, statusa, ali i uzbuđenja među muškarcima. Sve je to bilo uzrokovano uskraćivanjem statusa, značenja i zadovoljstva u obrazovnoj i poslovnoj sferi, odnosno svih većih dostupnih izvora statusa, identiteta i značenja muškarca srednje klase. Shodno tome, kroz sudjelovanje u čestim nasilnim incidentima koji su bili praćeni grubim policijskim odgovorima, sve je veći broj takozvanih tvrdih navijača počeo dolaziti na nogometne utakmice pošto su im iste služile kao javna pozornica koja bi prikazivala njihov otpor prema autoritetu i osvetu, putem nasilja, prema protivničkim navijačima i policiji.

Ova su tri pristupa osnovni temelj u potrazi za odgovorom na pitanje što uzrokuje i zašto postoji nogometni huliganizam. Pri tome, iako svaki pristup ima vlastito, smisleno objašnjenje problema, niti jedan pristup nije bez nedostataka. Iz navedenoga, vidljiva je povezanost figurativnog pristupa Leicesterske škole i marksističkog pristupa po pitanju važne uloge klasa i socijalnog statusa u njihovim objašnjenjima problema. Bodin i sur. (2007) objašnjavaju kako je nemoguće generalizirati ili izjednačavati huliganstvo s društvenim slojem te da je potrebno ići dalje od samoga statusa kako bi se razumjela ta povezanost – veliki broj huligana doista potječe iz društveno zapostavljenih slojeva, no ne postaju svi ugroženi pojedinci huliganima kao što ni svaki uhićeni huligan ne pripada tvrdoj radničkoj klasi. Također, marksistički je pristup kritiziran kao politički motivirana teorija kojoj nedostaje konkretnih dokaza te izbjegava analizu empirijskih podataka bilo koje vrste (Hobbs i Robins, 1991; prema Frosdick i Marsh, 2005). Pristup Petera Marsha često je bio kritiziran zbog zanemarivanja ozljeda koje se mogu, ali i pojavljuju prilikom tjelesnog sukoba između dviju grupa navodeći na zaključak da je huliganizam bezopasan (Canter, Comber, Uzzell, 1989; prema Frosdick i Marsh, 2005), što je Marsh kasnije objasnio time kako se nogometni huliganizam promijenio iz ritualnog u mnogo opasniji obrazac ponašanja zbog uvođenja neadekvatnih mjera suzbijanja istoga te masovne medijske distorzije istinitih događaja na nogometnim utakmicama (Frosdick i Marsh, 2005). Uz navedeno, potrebno je istaknuti i objasniti utjecaj alkohola, koji se spominje u figurativnom pristupu Leicesterske škole i kojeg društvo često krivi za nasilne incidente kada je nogometni huliganizam u pitanju. Uzimajući u obzir analizu škotskih, danskih, engleskih i talijanskih navijača uz studije u SAD-u, Frosdick i Marsh (2005:135) dolaze do zaključka da „Alkohol može biti otežavajuća karakteristika nogometnog huliganizma u nekim kulturama, no ne može se smatrati primarnim uzrokom.“ te da ograničenja i zabrane vezane uz konzumaciju alkohola navijača nemaju veliki učinak na pojavu i razinu nogometnog huliganizma, već mogu djelovati kontraproduktivno. Pri tome, Carnibella i sur. (1996) navode kako autori počinju sumnjati te sugeriraju kako je pristup fokusiranja isključivo na ponašanje tijekom nogometnih utakmica u Europi možda previše ograničavajući te da bi se novije, korisnije i bolje informacije možda mogle pronaći pri razmatranju ove teme u kontekstu općeg porasta maloljetničkog kriminaliteta i delinkvencije te novih devijantnih supkultura u velikom broju zemljama.

Shodno navedenome, s vlastitim prednostima i nedostacima, ovi su pristupi i dalje temelj od kojega se kreće kada je riječ o uzrocima huliganizma u nogometu. Na vrlo primjenjiv način obuhvaćaju važne teorije koje su u pozadini velikog broja ponašanja karakterističnih ovome fenomenu, kao i fenomenu govora mržnje u nogometu, a neke od tih teorija su teorija socijalne

identifikacije, teorija frustracije – agresije, teorija dominacije i kontrole, teorija dehumanizacije, teorija socijalnog učenja, teorija kolektivnog ponašanja, teorija supkulturne devijacije i slično. Iako određeni autori sugeriraju mogućnost novih pristupa i rezultata kada je ova tema u pitanju, trenutno ovi pristupi, ako ih se zajedno promatra, nude vrlo opsežan uvid ponuđenih, mogućih uzroka huliganizma u nogometu.

4. Govor mržnje i huliganizam u nogometu u državama Europe

Prije nego li se u nastavku objasni pojam nogometnih navijača te navedu karakterističnosti pojedinih država u Europi kada je ova tema u pitanju, potrebno je ukratko objasniti faze razvoja govora mržnje i huliganizma u nogometu kao i povezanost između navedenih fenomena. S obzirom na to da se u prethodnim poglavljima (3.1. Etiološki čimbenici nastanka govora mržnje u nogometu) kroz objašnjenje mogućih uzroka nastanka i implementacije govora mržnje u nogometu već donekle istražila tema razvoja govora mržnje u nogometu te ponudila shema Vijeća Europe iz 2016. godine u kojoj je prikazana povezanost pojmova koji dovode do govora mržnje i zločina iz mržnje, za istu će se ukratko ponoviti kako može poslužiti kao jednostavan i jasan prikaz razvoja govora mržnje u nogometu. Također, uzimajući u obzir navedenu shemu, u prethodnim je poglavljima iznesen zaključak kako je rasizam dugoročni rezultat raznih društvenih okolnosti praćenih podržavanjem i prihvaćanjem stereotipa i predrasuda, te implementiranjem istih u vlastito razmišljanje i ponašanje prema određenoj grupi što posljedično, kroz vrijeme, dovodi do diskriminacije i govora mržnje prema toj grupi. Pri tome, potrebno je imati na umu kako navedeno ne vrijedi samo za rasizam, već vrijedi za sve pojavne oblike diskriminacije govora mržnje koji su prethodno navedeni, to jest antisemitizam, antifeminizam, homofobiju, ksenofobiju i islamofobiju. Na taj se način svaki navedeni pojavni oblik diskriminacije razvija u govor mržnje.

Frosdick i Marsh (2005) navode 3 pojednostavljena stadija razvoja huliganizma u europskim državama – početni stadij mjestimičnog nasilja unutar stadiona koje je usmjereno prema igračima ili sudcima, zatim drugi stadij koji uključuje porast nasilja između navijača suprotstavljenih ekipa te između navijača i policije koje se manifestira unutar stadiona kroz osvajanje takozvanih teritorija unutar stadiona te kroz nedozvoljeni ulazak na nogometni teren tijekom utakmica, a treći stadij naglašava veliku pojavu nasilja izvan stadiona između navijača dviju ekipa koje vlastiti vrhunac postiže na ulicama grada kroz zasjede na parkinzima, autobusnim, tramvajskim i željezničkim stanicama, vandalizam, sitne krađe i česte sukobe s

policijom. Iako se radi o pretjeranom pojednostavljivanju, „...dokazi ukazuju na manje-više univerzalan obrazac razvoja, koji je ipak 'oblikovan i potaknut' različitim društveno-kulturno-povijesnim čimbenicima u različitim europskim zemljama, što rezultira prepoznatljivim sličnostima, ali i važnim varijacijama u prirodi i razmjerima nereda povezanih s nogometom...“ (Frosdick i Marsh, 2005:70).

Bodin i sur. (2007) nude opširniji prikaz razvoja huliganizma u Europi identificirajući šest razvojnih stupnjeva:

- 1) Promjenjivi obrasci nasilja – prvi stupanj vezan uz razdoblje porasta nasilja izvan, ali i unutar nogometnih stadiona tijekom kasnih 1950-tih i ranih 1960-ih godina. Uočeno odstupa od uobičajenih manifestacija nasilja koje su proizlazile iz sporta i bile manje ili više neredovite. Takve promjene navele su stručnjake na istraživanje fenomena huliganizma i pokušaj njegovog što ispravnijeg definiranja.
- 2) Novi tip nogometne publike – drugi stupanj vezan je uz velike promjene u engleskome društvu i nogometu, točnije veći broj mogućnosti engleske radničke klase, te promjene na stadionima i u sastavu nogometne publike. Rastuća popularnost nogometa, njegovo promicanje u školama, želja za autonomijom mladih te gradnja tribina s jeftinijim sjedalima dovelo je do pomlađivanja publike unutar koje su se, iz kulturoloških razloga, počele razvijati adolescentske kulture i supkulture – *skinheadsi*, *teddy boysi*, razbijači i pankeri. Određeni dijelovi stadiona postaju teritoriji mladih koji su imali vlastiti identitet i sve potrebne elemente za razvoj navijačke skupine. Uvođenje političkih ideologija ksenofobnog karaktera unutar stadiona dovodi do pojave bandi, ali i huliganstva temeljenom na sukobima identiteta, društvenim i kulturološkim antagonizmom, a time i nastanka takozvane kulture suprotstavljanja koja nije bila povezana uz sport. Mjere sprječavanja nasilja na temelju odvajanja i segregacije različitih skupina djeluju kontraproduktivno stavljajući ih u središte pažnje kroz promoviranje njihovog rivalstva.
- 3) Društveni problemi zaoštravaju huligansko ponašanje – treći razvojni stupanj odnosi se na razdoblje teškoga socioekonomskog pada Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije tijekom kojega su poduzete oštre gospodarske i socijalne mjere koje nisu išle u korist radničke klase ni društveno zanemarenih. Za pojedince bez osjećaja svrhe i vizije budućnosti, huliganizam je bio način života, metoda preživljavanja i mogućnost društvenog potvrđivanja – radilo se o alternativni svakodnevnoj bijedi i dosadnoj rutini. Reakcija i strah od isključivanja, uz sve naglašeniju udaljenost između navijača i igrača,

poticali su navijače na nasilje i takozvanu borbu za samo očuvanje – opravdanje egzistencije, postizanje društvene upečatljivosti i priznanja.

- 4) Huliganstvo kao „normalan“ oblik nasilja među mladim, odbačenim pripadnicima radničke klase – četvrti razvojni stupanj usmjerava pažnju na povezanost između procesa uljuđivanja, radničke klase i sporta. Često se ističe povezanost huliganizma i takozvane tvrde radničke klase koja predstavlja najniži i najsiromašniji sloj radničke klase. Pri tome, u ovome pristupu načini funkcioniranja i oblici socijalizacije važniji su od same pripadnosti navedenoj klasi – ako im se može pripisati nasilnost, razlog tome je niži stupanj procesa uljuđivanja samih pripadnika klase. Shodno tome, „Nasilnim ponašanjem na nogometnim utakmicama huligani samo reproduciraju način ponašanja koji im je normalan i uobičajen...“ (Bodin i sur., 2007:35). Navedeni pristup prati ozbiljan problem definiranja normi i devijantnog ponašanja.
- 5) Mediji kao katalizator huliganskoga nasilja – peti razvojni stupanj pažnju usmjerava na ulogu medija koji, iako „...nisu prouzročili huliganstvo, oni su ga potaknuli, pojačali i razjarili te znatno utjecali na njegovu širenje, promociju i potvrđivanje, bar među onim ljudima koji su se poistovjetili s takvim načinom života i postizanja društvenoga priznanja.“ (Bodin i sur., 2007:39).
- 6) Huliganstvo se širi Europom – posljednji razvojni stupanj odnosi se na europske navijače i širenje fenomena huliganizma unutar Europe te rastući broj stručnjaka koji istražuje fenomen huliganizma u nogometu u različitim državama Europe. Pokušaji europskih navijača u što potpunijem oponašanju engleskih navijača te želja za nadmašivanjem vlastitih protivnika radi promocije i priznanja toliko je često završavala međusobnim odmjeravanjem dviju navijačkih skupina u „borbi“ za teritorij da je nasilje postalo karakteristikom europske navijačke kulture. S druge strane, među brojnim novim istraživanjima javljaju se različiti pristupi temi koji nude poboljšane metode rada s navijačima, naglašavaju pojavu novog tipa nasilnog navijača kojega je puno teže prepoznati te zajednički zaključuju kako je huliganizam značajka i djelo (ograničenog broja) navijača pri čemu su svi huligani dio organiziranih skupina koje su sastavljene od vođa i pojedinaca prisutnih na svim utakmicama sezone.

Kao što je prethodno navedeno, govor mržnje i huliganizam vrlo su povezani fenomeni u nogometu – govor mržnje može poticati huligansko ponašanje kao što huliganizam može pojačavati i širiti govor mržnje. Pri tome, važno je napomenuti da, iako se navedeni fenomeni često isprepliću i zajedno manifestiraju u nogometu, njihova uzročno-posljedična veza nije

pravilo – kao što svaka pojava govora mržnje neće dovesti do huliganizma ili biti uzrokovana istim, tako ni svaka pojava huliganizma nije uzrokovana niti mora poticati govor mržnje. Shodno tome, govor mržnje može postojati bez huliganizma i obratno, te nisu nužno uvijek prisutni u istim situacijama i u isto vrijeme.

U okolnostima njihovog zajedničkog manifestiranja kada se može uočiti uzročno-posljedična veza, oba fenomena mogu biti u ulozi uzroka i posljedice, ovisno o kontekstu, društvenim uvjetima i vrsti navijačkih skupina. Govor mržnje, kao uzrok, djeluje kao pokretač, odnosno katalizator nasilja i huliganizma – navijači ga koriste kako bi pojačali grupni identitet, izrazili neprijateljstvo prema protivnicima kroz dehumanizaciju istih. Na taj se način pojačava neprijateljska atmosfera čime napetost dodatno raste, a time dolazi do veće vjerojatnosti eskalacije nasilja i sukoba, odnosno huliganskoga ponašanja na stadionima i izvan njih. Huliganizam, kao uzrok, stvara tenzije, agresivnost i nasilje, odnosno temelj kulture mržnje koja je dio identiteta huliganskih skupina. Na taj se način mržnja prenosi na verbalnu komunikaciju i postaje dio svakodnevnog načina izražavanja kojim članovi huliganskih skupina izražavaju vlastiti identitet i diferenciraju se od svih protivnika, odnosno „neprijatelja“. U tijeku i nakon fizičkih sukoba, nastali govor mržnje koji nije ograničen na situaciju i lokaciju, pojačava tenzije te se nastavlja tijekom i nakon utakmica, u svakodnevnoj komunikaciji te društvenim mrežama i online okruženju.

4.1. Nogometni navijači

Pojam „navijači“ podrazumijeva osobe koje vlastitim navijanjem ohrabruju jednu ili više osoba (skupinu) tijekom izvedbe psiho-fizičke aktivnosti, pri čemu mogu i ne moraju koristiti određena sredstva kao što su simboli, zastave i slično, a čine to radi vlastitoga i zadovoljstva osobe ili osoba za koje navijaju. U nogometnom kontekstu, navijanje različitih navijačkih skupina može se znatno razlikovati pa tako određene navijačke skupine mogu bodriti vlastitu ekipu na prikladan način čime neće kršiti društvene norme, dok drugi podršku prikazuju kroz nasilje čime ugrožavaju vlastitu i tuđu sigurnost unutar i izvan nogometnih stadiona. Istraživanja na temi navijača i nogometa donose važne spoznaje po pitanju dinamike i odnosa pojedinca u navijačkoj skupini – gotovo svi navijači dijele zajedničke reakcije sreće i euforije u pobjedi, te tuge i razočarenja u porazu vlastite ekipe – reakcije koje slijede iz navedenih emotivnih stanja kod pojedinaca mogu biti raznolike, no kada se pojedinac nalazi u masi, odnosno skupini ljudi, tada on često implementira karakteristike i ponašanja skupine unutar

koje se nalazi. Na taj način dolazi do promjene uobičajenih reakcija, misli i ponašanja pojedinca koji, praćen osjećajem anonimnosti i moći te izostankom osjećaja osobne odgovornosti, razvija nagone koje prethodno nije imao te mu se povećava sugestibilnost čime postaje skloniji govoru mržnje i huliganizmu (Kasalo Banić, 2016).

Navijačke skupine organizirane su skupine sastavljene od vođa i ostalih pojedinaca koji točno znaju vlastitu ulogu. Prvi koji govore o postojanju hijerarhije unutar navijačkih skupina jesu Marsh i njegovi suradnici 1978. godine koji, objašnjavajući unutarnju strukturu navijača Oxford Uniteda, ukazuju i na uloge istih članova. Lalić (1993; prema Kasalo Banić, 2016) se odmiče od istraživanja odnosa i hijerarhija unutar navijačkih skupina te nudi novu tipologiju kojom nastoji obuhvatiti sve navijače, a temelji ju na istraživanjima navijačke skupine Torcida:

1. Navijač kao navijač – radi se o strukturi čija je osnovna motivacija kreiranje atmosfere privrženosti i odanosti za ekipu za koju se navija. Njihov je zadatak stvaranje svih vizualnih elemenata potpore koji će se prikazati na utakmici (transparenti, zastave, slogani i slično) pošto su čvrstog uvjerenja kako su dobri i sve bolji rezultati kluba primarni cilj, što znači da se interesi kluba i navijačke skupine ne smiju sukobljavati. Pozitivni rezultati dovesti će do potvrđivanja navijačke skupine, dok će sklonost nasilju iskazati u trenucima sumnje i uvjerenja da je njihov klub oštećen tijekom utakmice.
2. Navijač kao navijač iz trenda – kao što i sami naziv govori, radi se o strukturi koja se uključuje u nogometnim aktivnostima kako bi bila uključena u trenutni navijački trend. Ponašaju se u skladu s navijačkim stilom, idealiziraju i afirmiraju navijačku grupu, no konzumiraju velike količine alkohola i opijata te, iako inače nisu agresivni, uključuju se u nasilje smatrajući to sastavnim dijelom trenda.
3. Navijač kao nasilnik – riječ je o agresivnoj strukturi navijača koja, praćena osjećajem anonimnosti i moći, koristi sportska natjecanja (prostore unutar stadiona i izvan njih) kao pozornicu za nasilno ponašanje i pražnjenje energije, čime njeni pripadnici smatraju da će postići želju za (jačom) afirmacijom u grupi ili među vršnjacima.
4. Navijač kao politički aktivist – radi se o strukturi koja koristi nogometne manifestacije za promicanje vlastitih političkih opredjeljenja i ideja.

Navedenom tipologijom, Lalić ističe značajne različitosti među navijačkim skupinama po pitanju motivacije, stavova i ponašanja. Navedene različitosti ukazuju kako nisu svi navijači organizirani huligani kojima je cilj ocrniti i naškoditi protivniku, ali i da ponekad, u određenim okolnostima, i oni koji nisu u sastavu nasilnih struktura mogu djelovati nasilno. No, znači li to da svi u strukturi navijača kao navijači mogu biti nasilni? Ako ne, što ih razlikuje?

Odgovor je moguće pronaći u Giulianottijevoj taksonomiji koja obuhvaća četiri idealna tipa nogometnih navijača koje se može promatrati kao Lalićevu strukturu navijača kao navijača. Prema Giulianottiju (2002; prema Hognestad, 2012:26) podjelu navijača čine: podržavatelj („*supporter*“), pratitelj („*follower*“), obožavatelj („*fan*“) i promatrač („*flâneur*“). Iako određeni nazivi djeluju kao sinonimi, postoje značajne razlike među njima, točnije u karakteristikama koje ih obilježavaju. Navedenu razliku, Giulianottiju (2002; prema Hognestad, 2012) objašnjava koristeći dva seta pojmova koji su u potpunoj suprotnosti: tradicionalni-potrošački („*traditional-consumer*“) i topli-hladni („*hot-cool*“). **Podržavatelj** („*supporter*“) predstavlja toploga i tradicionalnoga navijača s dugom emocionalnom povezanošću s nogometnim klubom. Radi se o navijačima koji su izrazito posvećeni i lojalni bez obzira na rezultate, te uključeni u strukturu samoga kluba kroz kupovinu dionica/udjela kluba. Najčešće kupuju skupu opremu iz klupskih dućana, sezonske karte i prate momčad u svakoj gostujućoj utakmici. Podrška vlastitome klubu važnija je od ekonomske sigurnosti, zbog čega često izdvajaju veliki postotak od vlastitih plaća kako bi pratili momčad kluba. Djeca se povezuju s klubom od najmanjih uzrasta preko roditelja te od njih usvajaju i prihvaćaju kako su igrači i treneri dragocjene osobe koje će s vremenom napustiti klub, dok će oni kao navijači ostati i činiti najstabilniji i emocionalno najjači dio kluba. **Pratitelj** („*follower*“) je tradicionalni navijač koji nema razvijenih emocionalnih povezanosti sa specifičnim klubom ili momčadi. Iako prate rezultate i novosti vezane uz neki klub, ne postoji osjećaj lojalnosti pa su zato okarakterizirani kao hladni. Podrška koju oni nude nije uvijek konstantna, već varira ovisno o situaciji. Često imaju širi nogometni interes pa prate klubove u drugim državama, točnije klubove čije su im ideologije zanimljive. Na taj se način stvaraju prijateljstva i uspostavljaju veze u klupskim rivalstvima čime nastaju međunarodne mreže navijača (primjerice, navijači iz Engleske i Ultrasi (navijači) u Italiji). Zalažu se protiv potrošačkih vrijednosti i načina podrške, ističući tradicionalne motive (nepoznata povijest ili nikakvih izgledi budućih pobjeda klubova) kao osnovu praćenja i navijanja u nogometu. Ovi su navijači najbrojniji na utakmicama reprezentacije. **Obožavatelj** („*fan*“) ili topli potrošački navijač, kako ga je opisao Giulianotti, strastveni je navijač određenog kluba koji može razviti značajnu povezanost s menadžerima, trenerima i igračima, no nastale povezanosti nisu bliske niti uzvraćene kao one koje stvaraju podržavatelji. Obožavatelji su, zbog izrazite hiperkomodifikacije nogometa, udaljeni od menadžera, igrača i trenera vlastitih klubova. To ih dovodi do povezivanja s klubom i njegovom tradicijom kroz kupovinu replika dresova te pretplate i web stranice koje nude prijenos utakmica kako bi mogli pratiti vlastitu klub. Giulianotti (2002; prema Hognestad, 2012:32) također navodi kako činjenica da će obožavatelj „...vjerojatnije prihvatiti pravila slobodnog tržišta shvaćajući da klub ovisi o

velikim financijskim doprinosima kako bi mogao funkcionirati na željenoj razini profesionalizma i kupovati kvalitetne igrače.“ ukazuje na problem pretvorbe podržavatelja u obožavatelje – takvom pretvorbom, za klubove, nastaje značajan rizik od mogućega gubitka svih nogometnih obožavatelja, točnije njihovoga odustanka od praćenja nogometa u slučaju neuspjeha tržišnih strategija. **Promatrač** („*flâneur*“), čiji originalni izraz potječe iz francuske kulture, potpuna je suprotnost podržavatelja – radi se o hladnom potrošačkom navijaču koji prati nogomet s distance, bez emocionalnih povezivanja ili lojalnosti prema jednom klubu, najčešće putem televizora ili interneta. Oni su često dobrostojeći pojedinci s visokom kupovnom moći, što ih čini izrazito primamljivim kupcima kad su u pitanju različiti nogometni proizvodi, te pažljivo biraju važne i glamurozne događaje na kojima će sudjelovati. Shodno tome, oni nisu uključeni u navijačku kulturu, identitete, sukobe i rivalstva među navijačima (Giulianotti, 2002; prema Hognestad, 2012).

Uzimajući u obzir Giulianottijevu taksonomiju, hipotetski odgovor na prethodno postavljeno pitanje ovisi o tipu navijača te njihovoj povezanosti i lojalnosti prema klubu za kojega navijaju. Podržavatelji, iako se radi o navijačima koji nisu navijači iz trenda, nasilnici ili politički aktivisti, mogu biti nasilni u određenim okolnostima percipirane nepravde zbog velikog emocionalnog naboja i želje za ispravljanjem te nepravde kako bi dokazali vlastitu lojalnost klubu. Obožavatelji, iako ne posjeduju istu povezanost s klubom kao podržavatelji, također, u specifičnim okolnostima mogu sudjelovati u nasilnim sukobima zbog vlastite strasti, želje za dokazivanjem lojalnosti i ostvarivanjem dublje povezanosti prema klubu. Pri tome, važnu ulogu imali bi intenzitet njihovog uključivanja, odnosno razina interesa – viši interes mogao bi dovesti do veće strasti, lojalnosti i povezanosti s klubom. Pratitelj i promatrač bila bi preostala dva tipa navijača koji se karakteriziraju hladnijima, točnije bez emocionalne povezanosti i lojalnosti prema određenom klubu. Pratitelji bi, zbog međunarodne povezanosti i prijateljstava s drugim navijačkim skupinama, mogli nuditi podršku kad su u pitanju utakmice rivala njihovih međunarodnih prijatelja. Iako postoje dokumentirani slučajevi govora mržnje i huliganizma navijača „treće strane“ na određenim međunarodnim nogometnim manifestacijama, spomenuto ne bi moglo predstavljati pravilo i obrazac ove skupine navijača. Promatrači bi činili skupinu navijača s najmanjom ili nikakvom mogućnošću nasilja, zbog njihovoga pristupa nogometu i poduzetim mjerama opreza. Okolnosti sklonosti nasilju, unutar ove skupine, mogle bi biti situacije opasne po život, a iste se ne bi trebale razmatrati za potrebe ostvarivanja što ispravnijeg odgovora.

Dakle, Giulianottijeva taksonomija nudi koristan prikaz skupa kategorija koje su zamišljene kao analitički i teorijski alat kojim se započinje širenje granica znanja o pojmu „navijač“. Imajući to na umu, prije donošenja konkretnih zaključaka o navijanju u nogometu, ovome pomoćnome sredstvu nedostaje partikularizacije i kontekstualizacije s obzirom na to da nije učinkovito ukoliko se strogo primjenjuje u praktičnim, odnosno empirijskim kontekstima. Također, idealne razlike između navedenih tipova navijača brzo nestaju kada se uzme u obzir perspektiva samih gledatelja. Pri tome, istraživanja ukazuju na bespotrebnost razlikovanja pojmova „podržavatelj“ i „obožavatelj“ s obzirom na to da se pojmovi često koriste kao sinonimi. Osim toga, rezultati ukazuju i kako je „pratitelj“ pojam koji se smatra zastarjelim, a s pojmom „promatrač“ („*flâneur*“) rijetko je koja osoba upoznata. Potrebno je još samo naglasiti kako tipologije navijača ne bi trebale biti isključive – elementi različitih kategorija mogu postojati kod jednoga ili više nogometnih entuzijasta s obzirom na to da razina uključenosti i posvećenosti ne može biti ista u svim nogometnim kontekstima (Hognestad, 2012).

4.2. Engleska

Engleska, s otprilike 67 milijuna stanovnika, trenutno ima više od 5500 aktivno registriranih, profesionalnih igrača i 92 aktivna profesionalna nogometna kluba (FIFA, 2023). Također, radi se o državi s najduljom povijesti borbe protiv fenomena govora mržnje i huliganizma u nogometu, ali i onoj koja je postigla najvidljivije rezultate u borbi protiv istih. Iako postoje brojni primjeri nasilja i govora mržnje o kojima je moguće diskutirati, ovdje će se, ukratko, prikazati slučaj tragedije na stadionu Hillsborough u Sheffieldu, najteže tragedije u Engleskome sportu koja je, uz tragediju na stadionu Heysel u Bruxellesu, potaknula brojne promjene u Engleskoj i utjecala na oblikovanje nogometa kakvoga se danas poznaje.

Radilo se o utakmici polufinala FA kupa između Liverpoola i Nottingham Foresta, koja se trebala održati 15. travnja 1989. godine na stadionu Hillsborough u Sheffieldu. Međutim, zbog neprilagođene infrastrukture (ograničenoga prostora), loše organizacije policije i tri puta većega broja gledatelja na ulazima stadiona koji su vodili do tribina Liverpoolovih navijača, policija Južnoga Yorkshirea otvorila je izlazna vrata kako bi smanjila pritisak i omogućila ulazak uznemirenim navijačima u unutarne, otvoreno dvorište stadiona neposredno prije početka utakmice. Nedostaci infrastrukture kao što su bila nepostojanje izravne povezanosti između izlaznih vrata, ulaza i ogradnih terasa te konfiguracija zidova koja je onemogućavala prebrojavanje navijača i identificiranje pretrpanih terasa, uz izostanak djelovanja policije i

njihov pristup koji je dozvoljavao navijačima da sami pronađu vlastitu razinu, dovelo je do preopterećenja središnjih terasa – navijači koji su neprekidno ulazili kroz izlazna vrata nisu bili usmjereni prema rjeđe popunjenim vanjskim terasama, već su izravno ulazili u prenatrpane i bezizlazne središnje tribine. Neposredno prije početka utakmice, radijalna se barijera srušila pod pritiskom novo pristiglih navijača, čime su navijači bili pregaženi i zgnječeni uz ograde terena. Pokušaje penjanja uz ogradu i bijega od smrtonosnoga pritiska, policija je interpretirala kao pokušaj upada na nogometni teren zbog mišljenja kako su kasno pristigli, nasilni, pijani navijači Liverpoola bez ulaznica „razvalili“ izlazna vrata kako bi ušli na stadion. Kada je shvaćeno da se ne radi o huliganizmu, već o incidentu koji je vezan uz sigurnost navijača, već je više od 100 navijača zadobilo teške ozljede. Nedostatak učinkovitoga plana za hitne slučajeve spriječilo je dovod potrebne pomoći i primoralo Liverpoolove navijače na samostalno iznošenje ozlijeđenih i onih koji su smrtno stradali s mjesta nesreće. Nedostaci infrastrukture uz neadekvatan pristup i krivu interpretaciju policije dovelo je do 96 smrtnih slučajeva. Okolnosti ove katastrofe snimljene su kamerama unutar stadiona i ubrzo proširene u javnosti, a zatim korištene po želji medija (Williams, 2014).

4.3. Italija

Italija, s otprilike 59 milijuna stanovnika, trenutno broji više od 3100 aktivnih, profesionalnih igrača i ukupno 98 profesionalnih nogometnih klubova (FIFA, 2023). Unatoč porastu huliganizma tijekom 1970-ih i 1980-ih godina (Roversia, 1991; prema Bodin i sur., 2007), početci borbe s problemom nogometnoga huliganizma u Italiji započinju tek 1985. godine, s obzirom na to da vlasti navedeni problem nisu smatrale ozbiljnim problemom sve do tragedije na stadionu Heysel koja je uključivala talijanski klub Juventus i engleski klub Liverpool (Tsoukala, 1996; prema Bodin i sur., 2007). Razlozi poput nedostatka zakonske regulative, preventivnih inicijativa i efikasne primjene zakona, uz prisutnu kulturu nasilja, ekonomske izazove i političke nestabilnosti mogu ponuditi moguća objašnjenja različitih pogleda i pristupa vlasti prema ovome fenomenu. S druge strane, razlike u profilu engleskih i talijanskih navijača objašnjavaju Dal Lago i De Biasi (1994; prema Frosdick i Marsh, 2005:59) govoreći kako „Glavna razlika između engleske i talijanske nogometne kulture ne leži u društvenoj klasnoj raspodjeli navijača, već u prisutnosti ili odsutnosti snažno strukturiranog oblika udruživanja. Talijanska nogometna kultura nije samo lokalna i neovisna o društvenoj stratifikaciji, već je i čvrsto organizirana. Nogomet u Italiji izaziva nacionalnu groznicu i, iznad svega, za milijune

građana, radnika, studenata i profesionalaca, predstavlja strukturiran način života.“. Stoga, talijanski su se Ultrasi identificirali sa specifičnim načinom života koji se razlikuje od stila života uobičajenih navijača po pitanju entuzijazma, strasti i uzbuđenja, te intenzivnije patnje u teškim trenucima. Za njih, biti Ultras, znači pretjerivati kad su osjećaji uz vlastiti klub u pitanju (Frosdick i Marsh, 2005). Kako navode Cashmore i Cleland (2014), Ultras je socijalni i politički pokret mladih navijača koji je visoko strukturiran i predan točno određenome klubu, za čiji su nastanak zaslužni navijači Sampdorie 1971. godine. Oni su se, za razliku od huligana iz drugih država Europe, zajedno grupirali na zaobljenom djelu tribina „domaćega“ stadiona pri čemu bi na strastven način putem transparenta, zastava, pjesmama, koordiniranih kostima, pirotehnike, lasera, petardi i baklji u bojama vlastitoga kluba pokazivali predanost ekipi na terenu. Njihovim se djelovanjem takav teatralni stil podržavanja brzo raširio Europom, pri čemu danas prevladava u Francuskoj, a vjerojatno su utjecali i na druge navijačke skupine u Europi poput danske *roliganse*, određene nizozemske navijačke skupine te škotsku *Tartan Army* (Frosdick i Marsh, 2005). Međutim, ovaj je stil također doveo i do značajne političke i medijske pažnje Ultrasima zbog njihovog sudjelovanja u govoru mržnje (kao što je bio slučaj Ultras-Mario Balotelli) što se ispoljavalo kroz rasizam, ksenofobiju i zastrašivanje, te nasilju s protivničkim navijačima, ali i s policijom (Cashmore i Cleland, 2014). Pri tome, važno je još napomenuti kako talijanski Ultrasi rijetko konzumiraju prekomjerne količine alkohola prije utakmica, zbog čega se uloga alkohola, u govoru mržnje i huliganizmu u talijanskome nogometu, smatra potpuno beznačajnom (Frosdick i Marsh, 2005).

4.4. Španjolska

Španjolska, s otprilike 47,5 milijuna stanovnika, trenutno ima preko 8550 aktivnih, profesionalnih nogometnih igrača i 41 profesionalni nogometni klub, što ju čini drugom državom u svijetu po broju aktivnih profesionalaca (FIFA, 2023). Iako su zabilježeni lokalni sukobi između protivničkih skupina navijača te nasilje na međunarodnim utakmicama, važno je napomenuti kako su nogometna rivalstva Španjolske povezana s političkim pokretima, ideologijom i aktivnostima koje se fokusiraju na interese, identitet i autonomiju određenih regija ili etničkih skupina unutar države, te se ne odnose na cjelokupnu državu – stoga, sukobi navijača ne smatraju se povezanim s nogometom što objašnjava manji broj izvora podataka po pitanju nasilja u nogometu u odnosu na ostale spomenute države u ovome radu (Frosdick i Marsh, 2005). Međutim, problem govora mržnje donio je Španjolskoj neželjenu medijsku

pažnju u prvim godinama novoga tisućljeća. Naime, 2004. i 2005. godina, poznate su kao godine španjolskih rasističkih skandala počevši od značajnoga slučaja izbornika španjolske nogometne reprezentacije i francuskoga igrača Thierryja Henryja (o kojem će se više reći u poglavlju 6. Društveni odgovor na govor mržnje i huliganizam u nogometu), zatim rasističkih uvreda engleskih nogometnih igrača tijekom prijateljske utakmice između Španjolske i Engleske u Madridu, te rasističkih skandiranja tijekom utakmice Atletico Madrida i Real Madrida 2005. godine. Vrhunac govora mržnje, ali i trenutak revolucionarne promjene u nogometu, dogodio se 20. veljače 2005. godine na utakmici između Malage i Espanyola – navijači Malage opetovano su uzvikivali majmunske povike prema vrataru Espanyola (kamerunskoga podrijetla) što je dovelo do prve zabilježene situacije prekida utakmice zbog rasističkoga zlostavljanja igrača. Takva je odluka sudca potaknula nadopunu nogometnih propisa, koji se i danas koriste te omogućuju glavnome sudcu zaustavljanje utakmice u slučaju rasističkih uvreda, odnosno govora mržnje (*Daily Telegraph*, 2004; prema Frosdick i Marsh, 2005).

4.5. Francuska

U Francuskoj, s otprilike 68 milijuna stanovnika, trenutno je registrirano više od 2900 profesionalnih igrača i sveukupno 47 aktivnih, profesionalnih klubova (FIFA, 2023). Kako navode Bodin i sur. (2007), Francuska nije imala propise o sigurnosti na sportskim priredbama sve do 1993. godine. Bez obzira na to što je huliganizam bio prisutan na utakmicama Paris Saint-Germaina (PSG-a), Marseillesa, Strasbourga i Nantesa od 1980. godine, tek su slučajevi tragedija i okolnosti otkrivanja problema po pitanju sigurnosti na stadionima naveli francusku vlast na djelovanje. Primjeri takvih tragedija jesu urušavanje provizornih tribina na stadionu Furiani u Bastiji 5. svibnja 1992. godine, koje je rezultiralo s 18 smrtnih slučajeva i 2332 ozlijeđenih osoba zbog prodaje većega broja ulaznica u odnosu na broj raspoloživih mjesta te brzo konstruiranih tribina s raspoloživim sredstvima i materijalom, bez pravih izračuna i građevinskih planova, te nesreća Toulousevih navijača 1991. godine. Naime, skupina navijača poznata kao *Purples* (Ljubičasti), tijekom puta na gostujuću utakmicu sa Saint-Etienneom, počeli su sastavljati smjesu za izradu baklji unutar autobusa pri čemu je jednome navijaču ispao opušak u njenoj blizini što je dovelo do požara, jednoga smrtnoga slučaja i mnogih ozbiljno ozlijeđenih navijača. Ova je nesreća ukazala na dva ozbiljna sigurnosna problema – prvi se ticao negativne reputacije koju imaju navijačke skupine, zbog koje je vozač autobusa, kao mjeru

opreza, uklonio čekiće za razbijanje prozora vozila u slučaju opasnosti i time dodatno ugrozio navijače u trenutku požara, dok se drugi ticao upotrebe pirotehničkih sredstava, dimnih bombi i baklji koje su se unosile u stadionima. Tadašnja zabrinutost, uz navedene i ostale slučajeve koji su sve snažnije zahtijevali donošenje mjera i propisa, dovela je do promjena te nastanka navedenih propisa sigurnosti koji su, uz određene izmjene, i danas u upotrebi. Pri tome, iako današnji propisi nalažu kako je unošenje pirotehničkih sredstava, dimnih bombi i baklji zabranjeno na europskim stadionima, navijači ih i dalje unose iskorištavajući slabe kontrole redara i popustljiv stav osoba iz osiguranja na utakmicama – navedeno navodi na preispitivanje postojanja prešutnih dogovora između navijača, osiguranja i klubova kojima svi na neki način profitiraju, a njihovom postojanju svjedoče ispitivanja navijača nakon utakmice PSG-a i Metza 1996. godine, gdje su navijači iznenadili policiju tvrdnjama kako je tadašnji šef osiguranja „diskretno“ pristao i dozvolio unošenje dimnih bombi na stadionu (Bodin i sur., 2007).

4.6. Njemačka

Podaci vezani uz Njemačku, s otprilike 84 milijuna stanovnika, ukazuju na 56 aktivnih profesionalnih klubova, no znatno manji broj aktivnih profesionalnih igrača (malo iznad 1550) u odnosu na prethodno navedene države (FIFA, 2023). Njemačka je, uz Englesku, Italiju, Nizozemsku i Belgiju, imala značajne probleme s nogometnim huliganizmom. Kako navodi Heitmeyers (1988; prema Frosdick i Marsh, 2005), njemački su se navijači mogli podijeliti u tri skupine:

- Potrošačko-orijentirani navijač – navijači koji biraju kojoj će utakmici prisustvovati te traže mirno mjesto gdje mogu pogledati dobru utakmicu
- Nogometno-orijentirani navijači – članovi kluba navijača, koji se oblače u bojama kluba i podržavaju isti u dobru i u zlu
- Avanturistički-orijentirani navijači – navijači koji nemaju stalno mjesto na tribinama, žele doživjeti nešto uzbudljivo bilo to povezano s nogometom ili ne

Pri tome, Dwertmann i Rigauer (2002; prema prema Frosdick i Marsh, 2005) navode kako zadnji dolaze iz različitih društvenih slojeva, pri čemu su najčešće pripadnici bijele rase, muškoga spola, u dobi od 16 do 25 godina i u potrazi za nasilnim iskustvima unutar i izvan stadiona. Novijim policijskim klasifikacijama, ovi se nazivi zamjenjuju kategorijama A (nenasilni navijači), B (navijači skloni nasilju) i C (nasilni navijači) kojima se, uz dodatno prikupljene informacije, policija ravnala u pripremi određenih utakmica. Problem su bili

navijači C kategorije koji su učestalo sudjelovali u nasilju povezanim s nogometom, jer su činili veliki udio od otprilike 10% ukupnoga broja njemačkih navijača, kao i kod prije spomenutih država s izraženim problemom nogometnoga huliganizma. Poznati, dugoročni nasilni navijači bili bi izbačeni iz službenih klubova navijača, no neke pojedince ni to ne bi zaustavljalo formirajući vlastite bande (Frosdick i Marsh, 2005). Uspon neonacizma tijekom 1990-ih godina nije utjecao na pojavnost nogometnoga huliganizma, već je, uz migraciju afričkih nogometaša u Njemačku, dovelo do porasta rasističkih zlostavljanja. Slučaj Adebowalea Ogungburea, nigerijskoga igrača Leipziga koji je na majmunske povike iz publike odgovorio nacističkim pozdravom, zbog čega je kasnije uhićen pošto se taj čin u Njemačkoj smatra zločinom, bio je pokazatelj stanja društva, njemačke publike i razine oponašanja britanskih navijača iz 1980-ih godina (Cashmore i Cleland, 2014). Navedeno stanje s problemom govora mržnje te nogometnim huliganizmom, koji je bio na sličnoj visokoj razini kao i u Belgiji i Nizozemskoj, dovelo je ove tri države do preispitivanja vlastitih pristupa i učinkovitosti represivnih mjera, to jest mjera zabrana, kontrole i kazni. Ishod njihove evaluacije, uz uspon inicijativa poput *fan coachinga* i *fan projectsa*, bio je odmak od europskoga, tvrdoga, represivnoga pristupa ka novome, proaktivnome usmjerenju u suzbijanju ovih fenomena kroz zagovaranje i poticanje navedenih preventivnih i edukativnih inicijativa, te novome prijateljskome, ali odlučnome policijskome pristupu kojima će postaviti temelje današnjih preventivnih pristupa u suzbijanju problema govora mržnje i huliganizma u nogometu (o navedenim proaktivnim inicijativama i novome policijskome pristupu više će se reći u poglavlju 6. Društveni odgovor na govor mržnje i huliganizam u nogometu).

4.7. Hrvatska

Hrvatska, s otprilike 3,87 milijuna stanovnika, ukupno broji više od 1180 profesionalnih igrača i 38 aktivnih profesionalnih nogometnih klubova (FIFA, 2023). Iako Hrvatska bilježi gotovo 33 godine kao samostalna, nezavisna država, hrvatski je huliganizam već dugo sastavni dio europskoga problema s počecima koji sežu još iz razdoblja Jugoslavije (Kasalo Banić, 2016). Hrvatski nogometni huliganizam, čiji su pokretači u doba Jugoslavije, primjerice, bili društvena kriza, gospodarsko i socijalno nezadovoljstvo (Magić, 2015), osamostaljivanjem dobiva nove povode kroz nestabilnost u razdoblju tranzicije, uvođenje kapitalizma, centralizaciju zemlje te nastavak gospodarske i društvene krize (Kasalo Banić, 2016). Navijači GNK Dinama Zagreb i HNK Hajduka, odnosno Bad Blue Boysi i Torcida navijačke su skupine koje najčešće sudjeluju

u govoru mržnje i huliganizmu u nogometu što potvrđuje Magić (2015) navodeći kontinuirane neredne na nogometnim utakmicama od 1990-te godine, točnije od utakmice između GNK Dinama Zagreb i FK Crvene Zvezde na stadionu Maksimir, koju je obilježilo dugotrajno nasilje između navijača, navijača i policije, ali i uključenost u nasilje određenih nogometnih igrača, te dalje navodi:

- utakmicu HNK Hajduka i AS Rome 2003. godine, gdje su navijači Torcide bacali signalne rakete prema protivničkim navijačima te sudjelovali u sukobima s policijom,
- neredne u Australiji 2005. godine tijekom utakmice Sydney Uniteda 58 FC i Bonnyrigg White Eaglesa FC uzrokovani napetostima između hrvatskih i srpskih navijača,
- sukobe između Bad Blue Boysa, Kohorte (navijačke skupine NK Osijeka) i policije 2006. godine,
- napad maskiranih Torcidinih navijača na policiju, uz govor mržnje i huliganizam na stadionu u Genoi 2007. godine,
- neredne Bad Blue Boysa u centru Praga 2008. godine prije utakmice AC Sparte Prag i GNK Dinama Zagreb,
- velike neredne Bad Blue Boysa u Rumunjskoj i tijekom utakmice FC Timisoara i GNK Dinama Zagreb 2009. godine,
- napad navijača Tornada (navijačke skupine NK Zadra) na trenera ekipe i njegovu pratnju 2010. godine
- neredne na stadionu u Milanu 2014. godine, na utakmici kvalifikacija za Europsko prvenstvo 2016. godine između Italije i Hrvatske, kada su hrvatski navijači bacali baklje na tribine i nogometni teren, što je dovelo do dva prekida utakmice.

Izvješća nakon 2014. godine, na čelu s najaktualnijim UEFA-im disciplinskim mjerama (UEFA, 2024b) samo potvrđuju perzistentnost neprihvatljivih ponašanja hrvatskih navijača na „domaćoj“ i međunarodnoj sceni. Pri tome, ukorijenjenosti govora mržnje i problemu njegovoga suzbijanja u hrvatskome društvu, mimo ponašanja navijačkih skupina, najbolje svjedoči izjava Vlatka Markovića, nekadašnjega Predsjednika Hrvatskoga nogometnoga saveza, koji je tijekom vlastitoga mandata, 2010. godine, po pitanju prihvaćanja homoseksualnih igrača, izjavio „Hvala Bogu da nogomet igraju samo zdravi ljudi“ uz obećanje da dok je on na čelu, niti jedan homoseksualac neće predstavljati Hrvatsku na međunarodnim natjecanjima (Connolly, 2010; prema Cashmore i Cleland, 2014:40). Osim toga, i Domovinski je rat imao utjecaja na oblikovanje određenih skupina hrvatskih navijača kroz poticanje, razvoj i usađivanje novih oblika ideologija koje se i danas manifestiraju kroz izraženi rasizam,

ksemafobiju, nacionalizam, agresivnost, hostilnost i nasilje prema određenim skupinama – razumijevanje drugačijih temelja ovih fenomena, uz prilagođeni pristup, može pozitivno utjecati na njihovo suzbijanje unutar i izvan stadiona.

4.8. Međunarodna natjecanja

Međunarodna natjecanja, među kojima će se za potrebe ovoga rada ubaciti i komponenta Lige prvaka, predstavljaju kontinentalna ili svjetska natjecanja koja se provode svake dvije ili četiri godine, ovisno o natjecanju. Brojna su međunarodna natjecanja na kojima su fenomeni govora mržnje i nogometnoga huliganizma ostavili trag, stoga će se u ovome radu ponuditi najaktualniji podaci koji ukazuju na kontinuiranu prisutnost govora mržnje u nogometu, te objašnjenje jednoga od, ako ne i „najznačajnijega“ događaja koji je uzdrmao temelje čitave Europe i pokrenuo novo doba u nogometu, točnije borbe protiv govora mržnje i huliganizma u nogometu. Kontrolno, Etičko i Disciplinsko Tijelo UEFA-e (*The UEFA Control, Ethics and Disciplinary Body – CEDB*) je 24. srpnja 2024. godine objavilo odluku o sankcijama za države koje su sudjelovale na Europskome prvenstvu 2024. godine, čiji su se navijači neprimjereno ponašali. Shodno tome, u odluci navode kako je sedam državama kažnjeno zbog rasističkih/diskriminatornih ponašanja vlastitih navijača kroz sedamnaest utakmica tijekom natjecanja, na sljedeći način – Austrijski nogometni savez s kaznom od 20,000€ i zabranom prodaje karata za jednu UEFA natjecateljsku gostujuću utakmicu vlastitim navijačima pri čemu je zabrana uvjetno odgođena na probni rok od dvije godine; Albanski, Mađarski i Nogometni savez Slovenije s kaznom od 30,000€ i zabranom prodaje karata za jednu UEFA natjecateljsku gostujuću utakmicu vlastitim navijačima pri čemu je zabrana uvjetno odgođena na probni rok od dvije godine; Nogometni savez Srbije s kaznom od 30,000€ i zabranom prodaje karata za jednu UEFA natjecateljsku gostujuću utakmicu vlastitim navijačima; Rumunjski nogometni savez s kaznom od 40,000€ i zabranom prodaje karata za jednu UEFA natjecateljsku gostujuću utakmicu vlastitim navijačima; te Hrvatski nogometni savez s kaznom od 50,000€ i zabranom prodaje karata za jednu UEFA natjecateljsku gostujuću utakmicu vlastitim navijačima (UEFA, 2024b). Iz navedenoga, vidljivo je kako Nogometni savez Srbije te Rumunjski i Hrvatski nogometni savez nisu dobili uvjetnu odgodu i probni rok na dvije godine, a razlog tome jest ponovno kršenje i neprimjereno ponašanje vlastitih navijača na međunarodnim smotrama. S obzirom da su navedeni savezi kažnjeni zbog ponašanja koji pripadaju unutar iste kategorije

ponašanja, veći novčani iznosi vjerojatno naznačuju dulju povijest problema kod određenih država, koji UEFA prestaje tolerirati i, sve strožim kaznama, želi što prije riješiti.

Nasilni incidenti i smrtni ishodi, nažalost, nisu iznimke u nogometu, međutim jedna je tragedija dovela do značajnih promjena na europskoj razini – tragedija na stadionu Heysel u Bruxellesu, 29. svibnju 1985. godine na utakmici finala Lige prvaka između Liverpoola i Juventusa. Kako navode Bodin i sur. (2007), Liverpoolovi su navijači imali priličnu reputaciju koja je bila osnažena sudjelovanjem u sukobima s navijačima bečke Austrije iste godine, te s navijačima AS Rome 1984. godine, koji su do tada predstavljali najnasilnije sukobe u kojima su sudjelovali britanski navijači. Shodno tome, „Na Heysel su raspoređene snažne policijske snage kojima je naloženo da ne odstupaju. Navijačima dviju momčadi dopušten je raniji ulazak na stadion, a ondje ih je razdvajala samo žičana ograda. Dok su čekali početak utakmice, navijači su se počeli međusobno provocirati i vrijeđati, pokušavali su zastrašiti suparnike, pili su i bacali pivske limenke jedni na druge. Kada je nekoliko engleskih navijača uspjelo ući u blok Z, rezerviran za Juventusove navijače, i krenuti na njih, nastala je panika. Usponičeni talijanski navijači iz zadnjih stajaćih redova počeli su gurati svoje donje redove – koji nisu znali što se iza njih događa – na ogradu. Redari su nekoliko dugih minuta čekali zapovijed da otključaju vrata ograde u dnu tribine.“ (Bodin i sur., 2007:37), a u međuvremenu se vanjski zid stadiona, koji je bio pod pritiskom Juventusovih navijača, srušio pod njihovom težinom što je uzrokovalo 39 smrtnih slučajeva i više od 600 ozlijeđenih navijača (Kasalo Banić, 2016). Da su redari ranije otključali vrata, navijači ne bi bili zgnječeni (Bodin i sur., 2007) i izbjegli bi se nemiri na drugom kraju stadiona u kojem su Juventusovi navijači krenuli u odmazdu prema Liverpoolovim navijačima, pri čemu su se sukobili i s belgijskom policijom koja im je bila na putu (Kasalo Banić, 2016). Kasalo Banić (2016), također, navodi kako su brojni upozoravali na neadekvatnost i dotrajalost stadiona koji ne odgovara sigurnosnim kriterijima za odigravanja utakmice takvoga kalibra, pri čemu su se i ulaznice prodavale svima bez opreza, što je dovelo do miješanja navijača u odjelima s nedovoljnim brojem zaštitara. Imajući to na umu, ova tragedija „nije bio izravan sukob, već propust u pasivnim mjerama osiguranja na stadionu, unatoč prisutnosti 2290 policajaca.“ o kojem su novinari izvještavali vlastitim opetovanim tumačenjima, kojima su se fokusirali na englesko huliganstvo, i čime su odigrali ključnu ulogu u formiranju i oblikovanju javne društvene percepcije fenomena nogometnoga huliganizma (Bodin i sur., 2007).

L'Equipe (1997; prema Bodin i sur., 2007) navodi kako su se neki događaji, koji su bili tragičniji od nesreće na stadionu Heysel, mnogo godina zataškavali (primjerice neredi u Moskvi na

utakmici Kupa UEFA između Spartaka i Haarlema gdje je smrtno stradalo 340 osoba te tragedija na Nacionalnome stadionu u Limi, utakmici između Perua i Argentine koja je zabilježila 318 smrtnih slučajeva), što je amplificiralo utjecaj nesreće na Heyselu i posljedično dovelo do razvoja i donošenja europskih konvencija, preporuka i pravilnika koji danas čine temelj novoga europskoga pristupa nogometu te borbe protiv govora mržnje i nogometnoga huliganizma.

5. Utjecaj medija na govor mržnje i huliganizam u nogometu

Mediji, danas lako dostupna sredstva javnog informiranja kojima je moguće pristupiti s nekoliko poteza na vlastitom mobilnom uređaju, vlastite korijene nalaze u samim počecima društvenih zajednica i prvim potrebama za javnim priopćavanjem informacija. Njihov je osnovni cilj prenošenje i informiranje šire javnosti o različitim novostima – ne moraju biti štetni, kao što ne moraju biti niti korisni, ali mogu biti i jedno i drugo. Pri tome, važno je napomenuti kako oni sudjeluju u procesu formiranja stavova i identiteta pojedinca putem dugogodišnjega, kontinuiranoga jačanja ili mijenjanja određenih stajališta, utjecanja na emocije te poticanja na specifičan način ponašanja (Jurčić, 2017). Stoga, oni čine važnu komponentu današnjega, svakodnevnoga života te njihov utjecaj ne smije biti zanemaren, kao ni informacije i način na koje se iste prenose.

Odabir informacija i način njihovoga prenošenja imali su značajnu ulogu u mijenjanju i stvaranju različitih percepcija o nogometnim navijačima od sredine 20. stoljeća do danas. Kako navode Murphy, Dunning i Williams (1988), nemiri na nogometnim stadionima postojali su i prije Prvoga svjetskoga rata, no njihovo izvještavanje u novinama bilo je znatno drugačije – bili su to kratki, činjenični članci bez vlastitog naslova, odnosno smješteni pod naslovom i temom Engleskoga nogometnoga saveza. U kasnijem međuratnom razdoblju, kao i tijekom prvih godina nakon Drugoga svjetskoga rata dolazi do promjene u medijima te odabira informacija namijenjenih novinama prema kriteriju vrijednosti i značajnosti. Na taj se način povremeno zanemaruju, a time i smanjuju izvještavanja o neredima na nogometnim utakmicama čime se utjecalo na javnu percepciju o navijačima – s manje „poznatoga“ nereda, mogao se donijeti zaključak kako su navijači postali mirniji, u skladu s normama i uzornijega ponašanja. Ipak, porast maloljetničke delinkvencije i nasilja među mladima tijekom 1960-ih godina dovelo je do stanja straha unutar društva, što je uzrokovalo povećanje interesa medija o toj temi, a nogometni

su događaji bili očita mjesta na kojima su se mladi i nasilje mogli pronaći (Frosdick i Marsh, 2005). Mediji su se međusobno natjecali u ostvarivanju i izvještavanju najboljih novosti što je navodilo novinare na bilježenje i najmanjih incidenata, ali i plaćanje engleskih navijača kako bi pozirali za savršenu sliku i priču (Williams, 1992; prema Frosdick i Marsh, 2005). Također, bili su skloni tehnikama senzacionalizma, kao što su podebljani fontovi, životopisni naslovi, ratna simbolika i slično, čime su nastojali privući što veću pažnju publike. Shodno tome, iako je mali postotak populacije imao direktno iskustvo s problemom nogometnog huliganizma, novonastala opća društvena zabrinutost oko istoga fenomena zapravo je utemeljena na dojmovima čiji su izvori bili diskutabilni i upitne pouzdanosti (Hall, 1978). Cjelokupno pretjerano izvještavanje medija o navijačkom nasilju u nogometu dovodi do ubrzanoga širenja postojećega problema huliganizma u ostalim državama Europe – oni su komentarima koji su uključivali odabir teških riječi, vlastitim načinima obrađivanja teme te konstantnim prikazivanjem istih šokantnih slika dali neviđeni publicitet nogometnim navijačima i huliganima. Njihovi su nasilni postupci, koje su isti smatrali najtvrdim izrazom podupiranja vlastite momčadi, dobili medijsku potvrdu i time im se omogućila prepoznatljivost, što je djelovalo kao motivacija ostalim nasilnim navijačkim skupinama u Europi te rezultiralo brojnim nasilnim incidentima između 1975. i 1980. godine (Bodin i sur., 2007). Navedeni su događaji samo potvrdili Hallovu teoriju o spirali pojačavanja koja objašnjava kako pretjerano izvještavanje o određenom fenomenu, koji se percipira opasnim i rastućim, može dovesti do njegovoga pogoršanja putem panike, povećane kontrole i sukoba protiv novouvedene kontrole (Hall, 1978). Iako su mediji smatrali kako će upotreba težih i agresivnih naslova, uz prozivanje huligana putem provokativnih naslovnica, zastrašiti i zaustaviti huligane, ta je mjera djelovala kontraproduktivno dodatno povećavajući tenzije i postizanjem burnijih odgovora od strane huligana (Frosdick i Marsh, 2005). Bodin i sur. (2007) navode kako su tragedija na stadionu Heysel u Bruxellesu 1985. godine i njeno medijsko izvještavanje zapravo slučaj koji je medijsku hostilnost prema engleskim huliganima doveo do vrhunca, čime se značajno utjecalo na oblikovanje javne percepcije te ubrzano širenje huliganizma i govora mržnje u Europi. Novinari su na vlastiti način tumačili i izvještavali o nesreći fokusirajući se, ponajprije, na englesko huliganstvo, čime su postepeno utjecali na oblikovanje javne percepcije kroz prikaz huligana kao mladoga, pijanoga engleskoga izgrednika. Na taj je način dolazilo do manipulacije, nepotpunoga i iskrivljenoga prikaza istine i stvarnosti, no to nije bilo ni važno s obzirom na to da je informacija postala roba čije je prodavanje bilo važnije od same istine (Kapucinski, 2002; prema Bodin i sur., 2007). Primjer navedenoga, odnosno slučaj laži i prikaz situacije nastale dugoročnim negativnim odnosom između navijača i engleskih tabloida nudi

Waiton (2014:206) navodeći kako „Nakon takozvane „katastrofe“ na Hillsboroughu, *The Sun* je, na svoju štetu i na zloglasan način, lagao o navijačima Liverpoola, tvrdeći da su pljačkali mrtve i urinirali po ozlijeđenim policajcima. To je dovelo do toga da su trgovine u Liverpoolu odbijale prodavati te novine, a do danas mnogi stanovnici Liverpoola još uvijek odbijaju kupiti *The Sun*. *The Sun* je pogrešno procijenio situaciju, ali je zapravo samo slijedio tada prihvaćenu konzervativnu retoriku o "ološu od nogometnih navijača", koja se neumorno ponavljala tijekom 1980-ih...“. Potrebno je imati na umu kako je navedeni primjer samo jedan od brojnih primjera priča koje su nastajale kao reakcija medija na navijačko nasilje, odnosno nogometni huliganizam. Novine *The Independent on Sunday* (2011; prema Waiton, 2014:206) navode kako je i urednik uglednih novina *The Times* opisivao nogomet kao „sport iz predgrađa, igran u stadionima iz predgrađa i gledan od strane ljudi iz predgrađa“ čime se javno htjelo devalorizirati igru kao i sve osobe koje su u istu uključene.

Intenzivno praćenje nastalih tragedija nije jedina okolnost koja je značajno pospješila širenje huliganizma Europom. Kako navode Bodin i sur. (2007:39), dio je britanskih tisaka, kao novi način borbe protiv huliganstva, osmislio takozvanu „razbijačku ligu“. Međutim, iako je naum navedene lige bio je uzvratiti huliganskim skupinama kroz javnu osudu i stigmatizaciju, ona je, također, djelovala kontraproduktivno – mladi su navijači uvidjeli priliku za ostvarivanje pažnje javnosti kroz postizanje prvoga mjesta unutar takvoga klasifikacijskoga sustava. S vremenom je novi način borbe protiv huliganstva postao „gorivo za rivalstvo i nasilje među skupinama“, pošto je svim huliganskim skupinama bilo u najvećem interesu biti na vrhu te ljestvice (Bodin i sur., 2007:39). „Tablica s rangiranjem huliganskih skupina prema njihovoj ozloglašenosti“, kako ju imenuju Frosdick i Marsh (2005:117), ispostavila se kao oblik glorifikacije huliganizma gdje su huliganske skupine mogle jednostavno pratiti vlastiti učinak i utjecaj u velikom broju tabloida, uključujući *The Daily Mirror* i *The Daily Mail*, tijekom sredine 1970-ih godina te u novinama *The Guardianu* u prvim godinama novoga tisućljeća.

Britanski tabloidi, tijekom 1990-ih godina, dosežu vlastiti vrhunac u iskazivanju agresivnosti prema huliganskim skupinama, ali i strancima. Istraživanje provedeno tijekom 1990. godine, s uzorkom od 3000 novina iz 10 država koje su djelovale kao domaćini Svjetskoga prvenstva 1990. godine, ustanovilo je kako je razina agresivnosti britanskih medija prema strancima značajno iznad razine agresivnosti svih ostalih medija država domaćina (Blain i O'Donnell, 1990; prema Frosdick i Marsh, 2005), što je bio značajan pokazatelj visoke razine ksenofobije u svakodnevnim, javnim i lako dostupnim sredstvima informiranja. Naime, sredinom 1990-ih godina, tabloidi kao *The Mirror*, *The Daily Star* i *The Sun* javno su kritizirani od strane

određenih kritičara zbog stava koji zauzimaju u pripremama važnih međunarodnih utakmica, odnosno izražene ksenofobije, rasizma i poticanja nasilja, koje se znalo ostvarivati (Frosdick i Marsh, 2005).

Nastala medijska amplifikacija problema, odnosno promjena stila, stava i pristupa medija prema nogometnom huliganizmu, što podrazumijeva odlazak novinara na utakmice kako bi bilježili i izvještavali o ponašanju navijača, a ne o samoj igri (Murphy i sur., 1988), uz entuzijastični pristup izvještavanja kroz pretjerivanje i senzacionalizam, predstavljalo je temelj tadašnjega stila izvještavanja o nogometnom nasilju, pri čemu je bilo i značajno sredstvo koje je pomoglo u oblikovanju današnjega oblika nogometnoga huliganizma te postojećega javnoga mišljenja i percepcije o problemu (Frosdick i Marsh, 2005). Izražena agresivnost, ksenofobija i rasizam britanskih tabloida tijekom 1990-ih godina dovodi do javnih kritika, njihovih javnih analiza sadržaja te nastanka organizacija protiv govora mržnje (točnije rasizma) što označava početak ozbiljnije medijske pažnje prema problemu govora mržnje u nogometu. Do tog razdoblja, oblici govora mržnje znali su se povremeno pojavljivati u medijima, no zbog tadašnjih minimalnih posljedica za iste, manjka osjetljivosti u prepoznavanju problema te značajno rastućega problema huliganizma, o njima se jednostavno nije pretjerano izvještavalo. Primjer prve medijski dokumentirane inicijative navijača protiv rasizma jest pokret „Nogometni navijači protiv nacista“, tijekom 1970-ih godina u Njemačkoj, kojom su se navijači diljem države htjeli suprotstaviti radikalno desnoj ideologiji na stadionima. Međutim, sudionici pokreta nisu bili prihvaćeni od strane ostalih navijača i klubova pošto su smatrani političkom skupinom. Iz tog im se razloga ostali navijači nisu htjeli pridružiti, čime nisu ostvarili podršku kojoj su se nadali. Nakon dugotrajnih, velikih napora održavanja pokreta, na kraju, sudionici su bili primorani odustati i „ugasiti“ pokret (Garland i Rowe, 2001:73). Iako su se utjecaj medija i odnos s problemom huliganizma, kakvi se danas prepoznaju, razvili tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća, utjecaj medija na govor mržnje tek se značajnije očitovao u novom tisućljeću brzim razvojem sve naprednije tehnologije. Sve dostupniji internet te nastanak i povezivanje putem sve popularnijih društvenih mreža, koristeći pametne uređaje kao što su mobiteli, tableti, računala, laptopi, igrače konzole i slični uređaji koji su zamijenili tradicionalne medije, te bez potrebnih alata i programa za raspoznavanje, cenzuriranje i blokiranje govora mržnje omogućilo je ovome fenomenu ubrzano širenje i prepoznatljivost na isti način, ako ne i brže nego što su tabloidi i novine dali huliganizmu unatrag nekoliko desetljeća. Tehnologija i virtualni svijet omogućili su navijačima, koji se koriste govorom mržnje, nove dimenzije anonimnosti i moći, opasnije od onih u kojima uživaju huligani na nogometnim stadionima jer

nisu ograničene na mjesto i vrijeme, već su dostupne svima, u bilo kojem trenutku i na bilo kojem mjestu koje nudi pristup internetu. Navedena izvješća UEFA-e (2024a) nude aktualne primjere koji pokazuju perzistirajući problem govora mržnje u nogometu u 2024. godini, ali i učinkovito djelovanje novih programa za prepoznavanje govora mržnje kao što je *SMPS (Social Media Protection Service*, razvijen od strane FIFA-e i FIFPRO-a) – u razdoblju od dvanaest dana održavanja međunarodnih utakmica, na društvenim je medijima evidentirano više od 4500 objava čiji je sadržaj kategoriziran kao govor mržnje. Kick It Out (2024) jasno ukazuje da, iako je tolerantnost prema istome sve manja, govor mržnje u nogometu iz godine u godinu raste pa je potreba šire implementacije učinkovitih programa prepoznavanja ovoga problema sve veća. S obzirom na navedene okolnosti, ali i mogućnosti pojedinca da objavi sadržaj po želji koji će od trenutka objavljivanja zauvijek ostati na „mreži“ te ograničene upotrebe adekvatnih programa za sprječavanje govora mržnje, vidljivo je kako ovaj fenomen, putem medija i virtualne povezanosti, može izrazito jednostavno i neometano nastati te djelovati kao zaseban fenomen, ali i kao uzrok, katalizator ili nastavak sukoba navijača, odnosno nogometnoga huliganizma čime može uključivati širu populaciju od one koju bi inače obuhvatilo navijačko nasilje.

6. Društveni odgovor na govor mržnje i huliganizam u nogometu

Društveni odgovor, u ovome kontekstu, podrazumijeva skup inicijativa i poduzetih mjera usmjerenih na preveniranje, suzbijanje i sankcioniranje govora mržnje i huliganizma u nogometu. Radi se o nužnoj reakciji društva koja je postala ključan element očuvanja integriteta i dobrobiti samoga sporta, a uključuje implementaciju različitih pristupa prema navijačima, zakonodavni okvir i sankcije, sigurnosne mjere na stadionima te obrazovne i preventivne inicijative. U oblikovanju ovih komponenata uključene su državne institucije, sportski savezi, klubovi, igrači, navijači, nevladine organizacije i mediji, a isključivo njihovim zajedničkim djelovanjem moguće je doći do adekvatnih strategija kojima će se uspješno prevenirati i suzbiti ovi fenomeni.

U objašnjenju društvenog odgovora na **nogometni huliganizam** ponajviše će se koristiti primjer Velike Britanije s obzirom na najdulju povezanost između njenih država, sporta i ovoga problema, zatim zbog činjenice da su događaji unutar iste pokretači velikih reakcija i promjena u nošenju s huliganizmom, pri čemu su doneseni postupci i mjere znatno utjecali na smanjenu

pojavu ovoga fenomena unutar, ali i izvan stadiona. Ti su prijedlozi, postupci i mjere prihvaćeni od strane Europske Unije, a time i od strane svih klubova unutar iste, što ih čini temeljem današnjega društvenoga odgovora velikoga broja država u Europi. Društveni odgovor na nogometni huliganizam, vlastite početke nalazi u samim počecima huliganizma u modernome nogometu. Ti su početci predstavljali novo, izazovno razdoblje koje je zahtijevalo učinkovite postupke i mjere kako bi se što efikasnije suzbili neredi na stadionima. Navedene postupke i mjere, Frosdick i Marsh (2005), dijele na sljedeći način:

- 1) policijsko postupanje prema nogometnom huliganizmu,
- 2) represivnu društvenu kontrolu,
- 3) proaktivne i preventivne mjere.

Policijsko postupanje prema nogometnom huliganizmu odnosi se na strategije kojima policija ili sigurnosne službe nastoje kontrolirati gužvu, držati navijače unutar predviđenoga prostora te spriječiti sukobe među njima. Unutar navedene komponente, Frosdick i Marsh (2005) ističu **promjene u kontroli i ograničavanju navijača** (prestanak kontinuiranog praćenja gostujućih navijača od mjesta njihovoga dolaska u grad do klupskoga stadiona, uz uvođenje strategije postavljanja policijskih patrola na ruti do stadiona; odstupanje od segregacije domaćih i gostujućih navijača visokim metalnim ogradama na stadionima), **upotrebu tajnih operacija** (djelovanje policajaca koji se, novim identitetom i smjernicama života, infiltriraju unutar navijačkih skupina radi prikupljanja informacija o njihovoj strukturi, hijerarhiji i planiranome nasilju), **uvođenje redara** (osoba koje su zamijenile policiju u kontroli navijača na stadionima pri čemu se omjer policajaca na stadionima značajno smanjio; policajci su se na taj način mogli usmjeriti na izbacivanje navijača koji su kršili zakon unutar stadiona, dok su redari mogli izbacivati navijače zbog kršenja klupskih pravila), **nadzornih kamera** (*CCTV – Closed-circuit television*), **osnivanja National Crime Intelligence Service (NCIS) Football Unit** (specijalizirane jedinice s ciljem praćenja, analize i sprječavanja nasilnog ponašanja među nogometnim navijačima kroz suradnju s lokalnim policijskim snagama, preventivne mjere i koordinirane policijske operacije) i sličnih državnih tijela diljem Europe, zatim **telefonske linije za prijavu huliganstva** (*Hooligan hotline* – broj dostupan 24 sata dnevno putem kojega su građani anonimno mogli prijaviti incidente nogometnog huliganizma te identificirati počinitelje istih), **uvođenje promatrača** (*spotters* – sistem promatrača uključuje posebno obučene policajce koji su dodijeljeni određenom klubu i navijačkoj skupini s ciljem identificiranja nogometnih huligana te nadgledanja njihovoga ponašanja prije, tijekom i nakon

utakmica) i **policijski stil djelovanja** (pristup koji policija koristi s ciljem održavanja reda i sprječavanja nasilja tijekom nogometnih utakmica).

Jedan od najvećih problema nogometnoga huliganizma, za policiju, bio je razlikovanje i identificiranje huligana od ostalih nenasilnih navijača. Iz tog je razloga nastala strategija tajnih/prikrivenih policajaca kojom se nastojalo razotkriti iste i riješiti problem huliganizma iznutra. Ipak, značajan broj neuspjelih tužbi protiv brojnih pojedinaca zbog problema s pouzdanosti policijskih dokaza, uz česte nesklade različitih policijskih snaga u pristupu prema nogometnim navijačima te primjere nasilja, dovelo je do uvođenja redara na nogometnim stadionima i drugačijega policijskoga pristupa. Redari su bili ili privatne osobe koje je plaćao klub ili osobe koje su radile za sigurnosnu službu čije bi usluge tražio određeni klub. Njihovim se uvođenjem znatno smanjio omjer policajaca u odnosu na broj prisutnih navijača s obzirom na to da je uloga održavanja kontrole na stadiona postala njihova odgovornost (Frosdick i Marsh, 2005). Pri tome, potrebno je imati na umu kako, u počecima, redari nisu imali nikakav oblik treninga vezan uz kontrolu navijača (Garland i Rowe, 2000) – nije postojao državni standard niti zakonski zahtjev za njihovu adekvatnu obuku, zbog čega istu klubovi ni nisu pružili, što je povremeno dovodilo do nemira na stadionima. Točnije, zbog izostanka treninga, redari nisu bili upoznati sa svim aspektima vlastitoga ponašanja i kako isto može djelovati na domaće/gostujuće navijače pa su, primjerice, njihove nesvjesne reakcije slavlja prilikom pogotka domaće ekipe djelovale kao provokacija gostujućim navijačima povećavajući postojeće visoke tenzije među njima (Garland i Rowe, 1995). Novi policijski pristup (*Intelligence-led policing*), koji je trebao nadomjestiti nedostatke tajnih policijskih operacija, temeljio se na imenovanju obavještajnih službenika koji su djelovali kao posrednici između policije i nogometnoga kluba, a njihov je zadatak bio prikupljati informacije i upoznati se s „vlastitim“ huliganima. U suradnji s promatračima (*spotters*), pratili su se navijači na domaćim i gostujućim utakmicama te identificirali potencijalno nasilni pojedinci. Na taj je način nastala Državna nogometna jedinica (*National Football Unit*) koja je ubrzo integrirana unutar NCIS-a. Nastala jedinica, *NCIS Football Intelligence Unit*, zadržavajući unutar vlastite baze podataka poznate i osumnjičene huligane, kategorizirala je iste putem A, B i C kategorije, pri čemu su prvi miroljubivi navijači koji nisu skloni nasilju, drugi navijači koji predstavljaju mogući rizik za nered i nasilje povezano s konzumacijom alkohola, te treći navijači skloni nasilju ili organizatori nasilja. Shodno tome, analizom svih dostupnih informacija vezanih uz određenu utakmicu, procjenjivao se rizik nastanka nereda, te što je rizik bio veći to su se značajnije mjere mogle poduzeti – pomicanje početka utakmice, slobodan ulaz samo za navijače s ulaznicama

bez mogućnosti kupnje istih na dan utakmice te zabrana prisustvovanja utakmici navijačima određenoga kluba. Iako je novi pristup doživio određenu razinu uspjeha, potrebno je imati na umu kako „...prethodno dobro ponašanje ljudi nije potpuno pouzdano jamstvo za njihovo buduće dobro ponašanje. Slično tome, prethodno loše ponašanje možda je bila samo jednokratna epizoda i ne mora nužno značiti da će se osoba ponašati na isti način ponovno...“ što podrazumijeva kako faktor ljudske interpretacije ne mora uvijek biti točan, a u tim okolnostima može rezultirati neredima i tragedijama (Frosdick i Marsh, 2005:167).

Komponentu represivne društvene kontrole potrebno je promatrati kao zakašnjelu reakciju i posljedicu tragičnih događaja kojima su se mediji opširno bavili (počevši od tragedije na stadionu Heysel u Bruxellesu). To je razdoblje nastanka brojnih značajnih preporuka, konvencija, zakona i propisa za sprječavanje nogometnog huliganizma među kojima su „*Europska konvencija o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebice na nogometnim utakmicama*“, „*Zakon o policijskoj proceduri u prikupljanju dokaza u kaznenom postupku*“ (donesen u Velikoj Britaniji 1984. godine kojim je policija stekla pravo na pretraživanje i nadziranje sumnjivaca), „*Preporuka 93/1 o mjerama koje moraju poduzeti organizatori nogometnih susreta i javne vlasti*“, „*Preporuka 94/1 Stalnoga odbora Konvencije (T-RV) o poduzimanju mjera u vezi s dvoranskim sportskim priredbama visokoga rizika*“ (Vijeće Europe, 2003; prema Bodin i sur., 2007:52) te kasnije „*Konvencija Vijeća Europe o integriranom pristupu sigurnosti, zaštiti i uslugama na nogometnim utakmicama i drugim sportskim priredbama*“ koja je zamijenila prethodnu „*Europska konvencija o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebice na nogometnim utakmicama*“ (Vijeće Europe, 2016:1). Također, Vijeće Europe uspostavilo je sustav kontrole kojim se počelo pratiti provođenje preuzetih mjera u zemljama potpisnicama, a reakciju Vijeća Europe pratili su i odgovori Europske Unije i FIFA-e, točnije UEFA-e. Europska se Unija usredotočila na provođenje posebnih mjera s ciljem suzbijanja nasilja kroz poboljšanu suradnju policijskih snaga država članica i uspostavljenu informacijsku mrežu, dok je UEFA „...donijela niz smjernica o sigurnosti na stadionima za vrijeme natjecanja koja se održavaju pod njihovim okriljem“ te ponudila „obvezujuće upute organizatorima, savezima i klubovima koji igraju utakmice u sklopu bilo kojega natjecanja UEFA-e glede mjera opreza koje se moraju poduzeti radi osiguranja sigurnosti na stadionima i sprječavanja nereda u publici“ čiju provedbu nadziru Uefini zastupnici (Bodin i sur., 2007:53). Ukoliko bi došlo do kršenja navedenih uputa i mjera, ili globalnog kodeksa pravila ponašanja na stadionima (*FIFA Code of Conduct*), tada bi se (europski) klub kaznio novčanim kaznama, igranjem utakmica bez gledatelja ili isključenjem

iz natjecanja u skladu s propisima UEFA-e (*UEFA Disciplinary Regulations*). Uz navedeno, u ovome razdoblju nastaju i zakoni koji ograničavaju posjedovanje i prodaju alkohola na nogometnim utakmicama, kaznena djela povezana s pretjeranom konzumacijom alkohola, zabrane prisustvovanja utakmicama i ograničenje putovanja za navijače (moglo se primijeniti na osuđenim huliganima, ali i navijačima bez prethodnih „problema“ sa zakonom i osudama za koje je policija sumnjala da bi mogli izazvati nered), smjernice za rad redara uz nacionalni program obuke i sustav njihovog ocjenjivanja, te promjena postupanja prema navijačima koji ulaze na nogometni teren tijekom nogometnih utakmica – čin se počinje smatrati kaznenim djelom i sankcionirati kao isto (Frosdick i Marsh, 2005).

Značajna promjena, također kao reakcija na tragedije (ponajprije zbog one na stadionu Hillsborough u Sheffieldu), odnosi se na modernizaciju nogometnih stadiona – tribine na kojima su navijači stajali zamijenjene su sjedalicama koje su bile numerirane i dodijeljene kupnjom ulaznica; visoke su ograde koje su dijelile navijače od nogometnoga travnjaka uklonjene; redari postaju sve obučeni i profesionalniji, te dolazi do instaliranja i opsežne upotrebe nadzornih kamera (CCTV) radi povećanja razine sigurnosti. Na taj je način nastao novi režim intenzivnoga, koordiniranoga i privatiziranoga mikro-upravljanja navijačima (Giulianotti, 1999; prema Williams, 2014) koji je, uz nove stroge zakone i kazne, rezultirao diversifikacijom publike i smanjenjem huliganizma unutar stadiona (Sandvoss, 2003; prema Williams, 2014). Novi režim nadziranja, zabranjivanja i isključivanja postao je ključni disciplinski princip kojim su se, uz komercijalizaciju nogometa koja je dovela do porasta cijena ulaznica i pasivnije navijačke kulture u stadionima, učinkovito isključili mladi muškarci pripadnici radničke klase (Williams, 2014). Pri tome, razvojem tehnologije sportovi postaju sve sofisticiraniji, što vrijedi i za infrastrukturu u kojoj se isti izvode. Pomoću novih tehnologija izdavanja ulaznica i provjeru istih, poznati su ime i adresa svakoga dodijeljenoga sjedećega mjesta na stadionu pri čemu se naprednijim nadzornim kamerama može provjeriti i potvrditi je li ta osoba ušla unutar stadiona i nalazi li se na tome mjestu. Shodno tome, početni oblici kontrole navijača na stadionima putem visokih metalnih ograda i agresivnim policajcima samo su zamijenjeni novijim, diskretnijim i opsežnijim načinom kontrole kroz dodijeljena sjedala i sofisticirani tehnički nadzor koji se kontinuirano usavršava (Frosdick i Marsh, 2005).

Iako su represivne mjere utjecale na smanjenje pojave huliganizma unutar stadiona, one nisu riješile problem huliganizma. Navedene su mjere izazvale i određeni otpor među navijačima koji žude za participativnijim i autentičnijim nogometnim doživljajem (Nash, 2000; Duke, 2002; prema Williams, 2014). Shodno tome, kroz iskorištavanje nedostataka navedenih

represivnih mjera, oni nastoje oživjeti prošle rizične kolektivne običaje. Primjerice, kako navode Bodin i sur. (2007), u određenim zemljama temeljit tjelesni pregled osobe ne mogu obavljati redari na ulazima stadiona pošto je takav pregled uređen propisima koji reguliraju policijske pretrage s nalogom za uhićenje. Shodno tome, ovlasti takvoga pregledavanja imaju samo oni službenici koji provode zakon i kojima je to u opisu posla. Stoga, redari mogu obaviti samo površinski pregled, zbog čega pojedinci uspijevaju unijeti predmete koji nisu namijenjeni navijanju i nogometnome stadionu. Nadalje, veliki broj navijača na nogometnim utakmicama znatno otežava površinske preglede redara te, kako se ne bi znatno usporio ulazak navijača i potaknulo njihovo nezadovoljstvo, nisu u mogućnosti provjeriti svaku osobu. To dovodi do nasumičnoga odabira osoba koje će se pregledati, a odabir se temelji na instinktu redara i policajaca putem procjene izgleda ili potencijalnoga devijantnoga ponašanja posjetitelja, što dovodi do prilagodbe nogometnih huligana i nastanka novoga oblika nasilnih navijača koje je mnogo teže prepoznati, odnosno takozvanih ležernih posjetitelja. Iako sve napredniji sustav videonadzora ima cilj identificirati takve pojedince i spriječiti potencijalne neredne, problem njegovoga instaliranja unutar stadiona i oko njega može spriječiti njegovu efikasnost i učinak. Najčešći se problemi instalacije javljaju kod stadiona unutar gradskih centara jer nadzorne kamere ne smiju zadirati u privatnost ljudi koji žive u okolici stadiona, ali moraju osigurati sva područja koja su uz stadion i njemu prilazne puteve (Bodin i sur., 2007). Shodno tome, postoje slučajevi infrastruktura koji onemogućavaju poštivanje takvih propisa što dovodi do nastanka slijepih točaka, odnosno prostora koji nisu pod videonadzorom, koje huligani mogu koristiti za vlastite naume i planove.

Proaktivne i preventivne mjere, kao posljednja i najmlađa komponenta društvenoga odgovora na nogometni huliganizam, predstavljaju pristup koji se temelji na promjenu stavova i ponašanja navijača kroz edukacije i pozitivne mjere, čime nude mogućnost rješavanja problema nogometnoga huliganizma usmjeravajući se na promjenu njegovih osnova i temelja. Frodick i Marsh (2005) objašnjavaju kako se ova komponenta manifestira kroz prijateljski, ali odlučni pristup policije prema navijačima, promjenu paradigme „zaštite od publike“ u „zaštitu publike“ te promjenu navijačke kulture i *fan coachinga*. Engleska je policija, kao i većina u Europi u počecima manifestiranja nogometnoga huliganizma, često bila oštra, agresivna i nepravedna prema nogometnim navijačima. Njihov je stav prema istima bio izrazito negativan i pun predrasuda, a vlasti i državna tijela su vlastitim postupcima pokazala preferenciju prema upotrebi kaznenih i zastrašujućih, odnosno prijetećih pristupa. Pri tome, iako su represivne mjere utjecale na statistiku i smanjenu pojavu fenomena huliganizma unutar stadiona, njihov

limitirajući učinak i perzistirajući problem huliganizma u nogometu ukazuju kako navedene mjere, samostalno, neće iskorijeniti ovaj fenomen te kako postoji potreba za novim pristupima i novim spoznajama. Njemačka, Belgija i Nizozemska primjeri su prvih država koje su zagovarale proaktivne inicijative kroz *fan coaching*, *fan projects* te prijateljski, ali odlučni policijski pristup. *Fan projects* i *fan coaching* vlastite početke nalaze u Njemačkoj, točnije u Bremenu 1981. godine. Prvotno smatrani kao pokušaj preventivnog djelovanja kroz uključivanje mladih ili socijalnih radnika u rad s navijačima jednoga kluba kako bi ih se odmaklo od huliganizma, danas oni obuhvaćaju inicijative i preventivne smjernice koje su usmjerene na educiranje, mentoriranje, savjetovanje i podršku navijača, te organizaciju događaja kako bi se poticalo njihovo pozitivno ponašanje te smanjio broj incidenata i nasilja. *Fan projects* i *fan coaching*, uz novi, pažljivo planirani pristup njemačke, belgijske i nizozemske policije koji je podrazumijevao njihovu nenametljivost, prijateljstvo, ali i čvrstinu i prisutnost u slučaju potrebe, praćeno osiguravanjem atmosfere unutar koje navijači mogu uživati bez da ih se suočava i ograničava, te prostora gdje mogu navijati (uklanjanjem predmeta koji nisu potrebni i mogu služiti nasilju, posluživanjem piva s niskim postotkom alkohola, upotrebom plastičnih čaša i zvučnika kojima bi se neprihvatljivi uzvici ili buka navijača jednostavno prekrila, čime bi ih se navelo na prestanak) pokazali su pozitivne rezultate te novi put u borbi s problemom nogometnoga huliganizma (Frosdick i Marsh, 2005). Iako i ove inicijative imaju vlastita ograničenja, one su postale temelj preventivnoga društvenoga odgovora na nogometni huliganizam u mnogim europskim državama čime se označio pomak od isključivih represivnih mjera do proaktivnih i usmjerenijih pristupa u borbi protiv nogometnoga huliganizma.

Kao što je navedeno, preventivne mjere i politike nisu savršene te mogu naići na razna ograničenja u različitim državama. One često nisu ujednačene ni standardizirane, a njihova učinkovitost ovisi o angažmanu osoba koje su u iste uključene. Shodno tome, ukoliko se radi o provedbi na klupskoj razini, nailazi se na problem stajališta klupskih čelnika. Implementacija preventivnih mjera i politika zahtijeva njihovo prihvaćanje činjenice da su nogometni huligani i potencijalno nasilni navijači zapravo klupski navijači, odnosno „njihovi“ navijači, a to implicira klupsko preuzimanje odgovornosti, te moralnoga i financijskoga tereta kaznene odgovornosti za nasilne radnje koje bi ti navijači mogli ili će učiniti u budućnosti. Klupski čelnici, u velikom broju slučajeva, to odbijaju jer smatraju kako su huligani pojedinci koji nemaju veze s nogometom, već im je u interesu samo nered i nasilje pa ih ni ne priznaju kao vlastite navijače. Osim toga, odbijaju navedenu odgovornost i zbog financijskih razloga jer, ako

se incident nasilja dogodi izvan, odnosno podalje od stadiona, to onda više nije problem sporta, već problem policije u održavanju javnoga reda i mira. Pri tome, komercijalizacija profesionalnoga nogometa dovela je do značajnih, novih oblika financiranja klubova putem reklama, sponzorstava i medija, zbog kojih klubovi više ni ne ovise o strastvenim navijačima i njihovom novcu, odnosno izvoru sredstava kojim su, u prošlosti, plaćali igrače i ulagali u razvoj vlastite profesionalnosti (Bodin i sur., 2007).

Društveni odgovor na nogometni huliganizam u Hrvatskoj najveći naglasak stavlja na represivne mjere i zakone kojima se reguliraju nasilje i nemiri (Kasalo Banić, 2016). U kontekstu zakonodavnoga okvira, Hrvatska je usvojila europske konvencije koje se odnose na suzbijanje nasilja na nogometnim događajima, te implementirala iste kroz:

- *Kazneni zakon* – kroz definiranje kaznenih djela i kazni koje se odnose na nasilje i štetu uzrokovanu tijekom sportskih događaja, točnije kaznenoga djela javnoga poticanja na nasilje i mržnju te oštećenja imovine (NN 125/11 (NN 36/24)),
- *Zakon o kaznenom postupku* – kroz propisivanje kaznenoga postupka koji se provodi protiv osoba osumnjičenih za kaznena djela povezana s nogometnim huliganizmom (NN 152/08 (NN 36/24)),
- *Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima* – kroz reguliranje navijača na sportskim natjecanjima i kazne za poticanje na nasilje ili mržnju (NN 117/03 (NN 114/22)),
- *Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira* – kroz sankcije za prekršaje koji uključuju ponašanja koja narušavaju javni red i mir, uključujući nasilje, prijetnje i druga neprimjerena ponašanja (NN 41/77 (NN 47/23)),
- *Zakon o elektroničkim medijima* – kroz regulaciju sadržaja koji se emitira, uz zabranu poticanja nasilja i mržnje kroz medijske platforme (NN 111/21 (NN 114/22)),
- specifične uredbe i pravilnike koji su vezani uz sigurnost na sportskim događajima te mogu sadržavati dodatne mjere i smjernice za prevenciju i adekvatnu reakciju na nasilje i nered.

Svi stadioni SuperSport Hrvatske nogometne lige (HNL-a) trebaju ispunjavati sigurnosne standarde implementacije videonadzora, unaprijeđene kontrole na ulazima i obučenih redara. Pri tome, potrebno je imati na umu kako provedba tih mjera ovisi o klubu i infrastrukturi stadiona – shodno tome, razvijeniji i ekonomski „jači“ klubovi s novijim/modernijim stadionima kao što su Dinamo, Hajduk, Rijeka i Osijek imaju razvijenije sigurnosne mjere u

odnosu na ostale klubove u ligi. Bez obzira na to, problem huliganizma i dalje je prisutan i kod spomenutih klubova što ukazuje na potrebu za sustavnim implementiranjem i dugoročnim provođenjem preventivnih mjera kao što su edukacijski programi, medijske kampanje, međunarodne suradnje, osnivanje Fan projekata, projekata integracije navijača i zajednice građana, te preventivnoga rada s mladima i na mjestima okupljanja navijača s ciljem promjene navijačke kulture (Kasalo Banić, 2016). Iako se do 2016. godine, kako navodi Kasalo Banić (2016) teško mogla primijetiti sustavna provedba navedenih mjera kao i odgovorni akteri za provedbu istih, u posljednjim godinama vidljiv je početni napredak u njihovom nastanku i provođenju čemu svjedoče preventivne mjere Hrvatskoga nogometnoga saveza kroz programe treninga redara i edukacije mladih kroz školu nogometa, te kampanje kao što je primjerice kampanja *#mojatribina*, zatim preventivne mjere i edukacije policajaca unutar Ministarstva unutarnjih poslova te promjene u gradnji nogometnih infrastruktura čiji je primjer stadion NK Osijek „Opus Arena“. Shodno tome, postepeno dolazi do implementacije preventivnih mjera čime hrvatski društveni odgovor postepeno postaje kombinacija pravnoga okvira, represivnih mjera i preventivnih inicijativa.

Usprkos navedenome pomaku i smanjenju razine nasilja unutar stadionu, nogometni huliganizam perzistira i u Hrvatskoj – iako se slijede međunarodne smjernice, europske zemlje često implementiraju sveobuhvatnije preventivne mjere, zatim primjeri povremenih propusta u ispunjavanju sigurnosnih standarda, nedosljednosti u primjeni zakona uz povremene neadekvatne reakcije pravosudnih policajaca, te društveno mišljenje koje naginje stavu kako je nasilje neodvojivi dio navijača čime se zahtijevaju strože kazne i pojačanu kontrolu na stadionima, ali i medijsko povremeno pridavanje pažnje određenim aktivnostima navijača kojima ista nije nužno potrebna jasni su pokazatelji prostora za unaprjeđenje te potrebe za dodatnim ulaganjem truda, vremena i financijskih sredstava.

Društveni odgovor na **govor mržnje u nogometu**, slično kao i onaj na nogometni huliganizam, obuhvaća zakonske regulative, preventivne mjere i edukativne kampanje (Sonntag i Ranc, 2015) te podrazumijeva uključenost nogometnih navijača, igrača, klubova, sigurnosnih službi, državnih saveza, međunarodnih liga, medija i zakonodavaca (Doidge, 2014; prema Benchehrib i Bouderbala, 2020). Pri tome, Sonntag i Ranc (2015) navode kako borba protiv diskriminacije u nogometu ima različite izvore te objašnjavaju kako su represivne reakcije na nogometne tragedije dovele do postepene kriminalizacije huliganizma, ali i ponašanja poput rasističkoga skandiranja. Tada su mjere protiv rasizma i drugih oblika diskriminacija bile dodatak mjerama

protiv huliganizma te, iako je takvo isključivo fokusiranje na fizičko nasilje moglo znatno naškoditi borbi protiv rasizma i diskriminacije, dovele su do početnih, ali značajnih poboljšanja.

Iz navedenoga, bilo bi moguće zaključiti kako prije nogometnih tragedija ili nije bilo učinkovitih mjera ili se diskriminacija nije dovoljno „ozbiljno“ shvaćala, no je li zapravo bilo tako?

Prva inicijativa koja je postavila temelje borbe protiv diskriminacije u svim njezinim oblicima i unutar svih aspekata našega društva jest „*Europska konvencija o ljudskim pravima*“ Vijeća Europe iz 1950. godine, koja predstavlja temeljni dokument za zaštitu ljudskih prava te sadrži pravila o zabrani diskriminacije na temelju rase, etničke pripadnosti, vjere, spola i drugih karakteristika (Sonntag i Ranc, 2015:36). Iako se već tada prepoznala opasnost diskriminacije i potreba za njenim sprječavanjem i sankcioniranjem, pravih i značajnih napredaka u borbi protiv govora mržnje nije bilo. Gotovo je dvadeset godina trebalo proći do prve (sljedeće) inicijative, odnosno „*Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije*“ Ujedinjenih Naroda (Sonntag i Ranc, 2015:36) te utemeljenja prvoga navijačkoga pokreta protiv govora mržnje, točnije rasizma u nogometu. Radi se o spomenutom pokretu navijača „Nogometni navijači protiv nacista“ iz 1970-ih godina u Njemačkoj koji je naišao na nepovjerenje i neprijateljstvo od strane ostalih navijača i klubova, te postepeno, unatoč velikome trudu i dobronamjernome cilju, nestao iz takvoga okruženja (Garland i Rowe, 2001:73). Na taj je način započelo novo razdoblje, točnije desetljeće bez ikakvih inicijativa usmjerenih na borbu protiv govora mržnje u nogometu, čime se dolazi do 1985. godine i tragedije na stadionu Heysel u Bruxellesu kojom kreću velike promjene u nogometu. Stoga, imajući na umu okolnosti prije nogometnih tragedija, odgovor na prethodno pitanje mogao bi biti da se problem govora mržnje u nogometu nije dovoljno ozbiljno shvaćao te da je porast ozbiljnosti problema nogometnoga huliganizma odmogao u borbi protiv govora mržnje. Posljedice nogometnoga huliganizma bile su uočljivije, „opipljivije“, strašnije, opasnije i financijski izazovnije za vlasti, klubove i društvo, a to je posljedično djelovalo na zanemarivanju problema govora mržnje u nogometu, bez obzira na istaknutu ozbiljnost problema te postojanje temelja i standarda za borbu protiv istoga od 1950. godine.

Nogometne tragedije i promjene pokazale su vlastiti utjecaj na pojavu govora mržnje u nogometu. To je razdoblje, kao i kod huliganizma, okarakterizirano donošenjem i prihvaćanjem prijedloga, usvajanjem konvencija, nastankom zakona koji su temelj današnjega pravnoga okvira država u Europi, a tu se ubrajaju „*Europska konvencija o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebice na nogometnim utakmicama*“ (Vijeće Europe,

2003; prema Bodin i sur., 2007:52), koja je kasnije zamijenjena s „*Konvencija Vijeća Europe o integriranom pristupu sigurnosti, zaštiti i uslugama na nogometnim utakmicama i drugim sportskim priredbama*“ (Vijeće Europe, 2016:1), zatim „*Preporuku Rec (2001) 6 o suzbijanju rasizma, ksenofobije i rasne nesnošljivosti u sportu*“ (Vijeće Europe, 2003; prema Bodin i sur., 2007:52), „*Opća preporuka br. 12 o suzbijanju rasizma i rasne diskriminacije na sportskim terenima*“ Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti (Sonntag i Ranc, 2015:37), „*Okvirna odluka o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kazneno-pravnim sredstvima*“ (Europska unija, 2008), „*Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama*“ Europskog parlamenta i Vijeća (Europska unija, 2010) te FIFA-ini i UEFA-ini propisi za reguliranje ponašanja u nogometu te sankcioniranje govora mržnje. Nove preporuke, konvencije, zakoni te nastanak velikog broja navijačkih pokreta i nevladinih organizacija, čiji je cilj bio boriti se protiv rasizma i ostalih oblika diskriminacije, postepeno su doveli do značajnih rezultata i smanjenja govora mržnje, naročito u Engleskoj. Uspom *fan projectsa* u Engleskoj i Njemačkoj, uz osnivanje njemačkoga Nacionalnoga koncepta sigurnosti sporta, nevladinih organizacija kao što su primjerice bile *Projekt Ultra (Progetto Ultra)* u Italiji, *Pokaži rasizmu crveni karton (Show Racism the Red Card)* u Engleskoj, *Nogomet protiv rasizma u Europi (Football Against Racism in Europe – FARE)*, *Europski centar za praćenje rasizma i ksenofobije (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia – EUMC)*, koja je kasnije zamijenjena *Agencijom Europske unije za temeljna prava*, odnosno *European Union Agency for Fundamental Rights – FRA*) te *Kontrolno, Etičko i Disciplinsko Tijelo UEFA-e (The UEFA Control, Ethics and Disciplinary Body – CEDB)* na europskoj razini, uz kampanje kao što su bile *Let's Kick Racism Out of Football*, *Stand Up Speak Up*, *Never Again* (Benchehib i Bouderbala, 2020), *SCARF (Supporters' Campaign Against Racism in Football)* i *All different – all equal* pokazatelji su ozbiljnijega pristupa problemu govora mržnje u nogometu diljem Europe (Frosdick i Marsh, 2005). Engleska, s najduljom povijesti borbe protiv govora mržnje, točnije rasizma u nogometu, u periodu nakon tragedija doživljava značajno smanjenje pojave istoga na stadionima – Cashmore i Cleland (2014) ističu kako je, nakon tragedije na stadionu Hillsborough, rasizam na nogometnim stadionima bio pri potpunom izumiranju. To objašnjavaju raznim idejama kao što su osjećaj besmislenosti ciljanja i napadanja određenih pojedinaca kada je izgubljeno toliko života, zatim oporavak ekonomije i smanjenje nezaposlenosti, što je posljedično utjecalo na smanjenje strahova i prestanak traženja žrtvenoga janjeta, ili sve brojnije isticanje igrača drugih rasa u svim područjima sporta da je njihovo napadanje bilo apsurdno, te uspon Laburističke stranke (Nove Laburističke stranke od 1994. godine) što je doprinijelo novom raspoloženju i idejama. Represivne mjere na stadionima poput

uvođenja videonadzora i redara, uz nove zakone i kriminalizaciju određenih ponašanja, također su imale značajan utjecaj na pojavu ovoga fenomena. Takvo je razdoblje „bez“ govora mržnje u Engleskoj trajalo do 2004. godine i slučaja Henry-Aragonés, kada je španjolski izbornik Luis Aragonés nazvao francuskoga igrača Thierryja Henryja „*negro de mierda*“, što je u prijevodu značilo „crno govno“, te kasnije naglašavao kako nije rasist banalizirajući događaj uz navode kako su neki od njegovih najboljih prijatelja pripadnici crne rase (Lowe, 2004; prema Cashmore i Cleland, 2014:70). Ovaj je slučaj prekinuo mirno razdoblje, poslužio kao snažan podsjetnik pravoga stanja govora mržnje u nogometu – izumrla je fenomen u Engleskoj i dalje bio prisutan u drugim europskim državama. U sljedećim godinama, razvojem tehnologije, utjecajem medija i proširivanjem mogućnosti pojedinaca u upotrebi medija, praćeno geopolitičkim i ekonomskim promjenama, novim oblicima ideologije, zatim migracijama i izbjegličkim krizama te porastom političkoga populizma, postepeno se razvijaju te počinju manifestirati i ostali oblici govora mržnje, a rasizam postaje sve uobičajenija pojava povezana s nogometom diljem Europe. To je razdoblje ujedno pokazalo kako problem rasizma u Engleskoj nije „izumro“ u prethodnome mirnome razdoblju, već je samo bio prikriven iščekujući vlastitu novu priliku i idealne okolnosti (čiji su primjeri afere poput John Terry-Anton Ferdinand i Luis Suárez-Patrice Evra (Garland i Rowe, 2014)). U navedenim sljedećim godinama, igrači drugih rasa (ponajviše crne rase) bi s porastom popularnosti povremeno osjetili ogorčenje kakvo su doživljavali igrači crne rase tijekom 1970-ih i 1980-ih godina u Engleskoj, no s velikom razlikom – europske su države i lige bile pripremljene, s razvijenim i postavljenim agencijama za suočavanjem s problemom rasizma, a postepeno i ostalih oblika diskriminacije kroz rad na smanjenju intenziteta problema, sprječavanju daljnjih incidenata, educiranju mladih i navijača, te podršku igračima i onima koji su bili žrtve istoga (Cashmore i Cleland, 2014). S vremenom učinkovitije prepoznavanje govora mržnje, rastuća netolerancija navijača prema istome, uz unaprjeđenje infrastruktura i videonadzora te sve strože mjere i kazne za isto dovode do smanjenja govora mržnje unutar stadiona, međutim ne i do njegovoga potpunoga nestanka. U prethodnom se poglavlju objasnio utjecaj medija na ovaj fenomen, zahvaljujući kojemu se isti premjestio sa stadiona (gdje je čin, kao i počinitelj postao „jako“ uočljiv) na društvenim mrežama, točnije u online okruženju. Osjećaji anonimnosti, moći i mogućnost slobodnoga i neometanoga iskazivanja vlastitih misli (bile one primjerene ili ne) doveli su do snažnoga porasta i ponovne opsežne prisutnosti govora mržnje u nogometu. Odgovor na ovaj problem pronalazi se u novim programima prepoznavanja govora mržnje, cenzuri sadržaja, blokiranju profila, otkrivanju počinitelja i kažnjavanju istoga. Međutim, pošto se većina sadržaja govora mržnje odvija putem objava na društvenim mrežama, komentarima, online raspravama i slično, pri čemu najpopularnije društvene mreže i online

platforme kao što su Facebook, Instagram, YouTube, WhatsApp, X i TikTok ne pripadaju državama, već privatnim korporacijama, odgovornost temeljitoga suzbijanja ovoga fenomena nose njihovi vlasnici (kao pružatelj usluge) i države (kao korisnik usluge). Pri tome, države mogu regulirati njihov rad kroz zakone i propise te, u nekim slučajevima zahtijevati pristup informacijama ili blokirati pristup određenim platformama. FIFA-in i FIFPRO-in program prepoznavanja govora mržnje na društvenim medijima, odnosno SMPS (*Social Media Protection Service*) pokazao je pozitivne rezultate ukazujući na postojanje adekvatnih alata prepoznavanja i mogućnost njihove uspješne implementacije. Također, brojne nove europske i svjetske kampanje koje su nastale u posljednjim godinama, poput FIFA-ine *Nogomet ujedinjuje svijet (Football Unites the World)*, UEFA-inih *Poštovanje (Respect)* i *Ne Rasizmu (No to Racism)* ili *Pokret protiv govora mržnje (No Hate Speech Movement)* Odjela za mlade Vijeća Europe, samo odražavaju kontinuiranu posvećenost borbi protiv govora mržnje i diskriminacije u nogometu čime se nastoji osigurati inkluzivnije i pravednije nogometno okruženje.

Shodno tome, moglo bi se zaključiti da, uz uspješnu provedbu, problem govora mržnje u online okruženju više ne bi trebao ni postojati. Međutim, unatoč velikim naporima, situacija nije takva. Limitirana upotreba alata prepoznavanja, zakašnjele ili nepotpune cenzure sadržaja, nedovoljno razrađeni zakoni i propisi država, blokiranje „lažnih“ profila bez daljnjih istraga, to jest otkrivanja i kažnjavanja pravih počinitelja djela samo su neki od mogućih razloga zašto danas, sa svim navedenim mogućnostima, i dalje postoji govor mržnje koji je povezan s nogometom u online okruženju.

Društveni odgovor na govor mržnje u nogometu u Hrvatskoj podrazumijeva zakonske regulative, preventivne mjere i edukativne kampanje kroz djelovanje vlade, pravosudnih institucija, nogometnih i nevladinih organizacija i medija. Kao i u slučaju nogometnoga huliganizma, hrvatsko je zakonodavstvo usvojilo europske konvencije vezane uz borbu protiv govora mržnje i implementiralo ih kroz sljedeće zakone i pravilnike:

- *Kazneni zakon* – kroz definiranje relevantnih pojmova važnih za primjenu zakona i kaznenoga djela javnoga poticanja na nasilje i mržnju, te kazne za navedena djela (NN 125/11 (NN 126/19)),
- *Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima* – kroz reguliranje navijača na sportskim natjecanjima i kazne za poticanje na nasilje ili mržnju (NN 117/03 (NN 114/22)),

- *Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira* – kroz sankcije za prekršaje koji uključuju govor mržnje, uvrede i drugo neprimjereno ponašanje (NN 41/77 (NN 47/23)),
- *Zakon o suzbijanju diskriminacije* – kroz pravni okvir za zaštitu od diskriminacije u različitim područjima (NN 85/08 (NN 112/12)),
- *Zakon o elektroničkim medijima* – kroz regulaciju sadržaja koji se emitira, uz zabranu poticanja nasilja i mržnje kroz medijske platforme (NN 111/21 (NN 114/22)),
- *Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje* – kroz obveze, preporuke i smjernice na području suzbijanja zločina iz mržnje (NN 43/2021),
- Pravilnike koji reguliraju i mjere koje se poduzimaju kako bi se osigurala sigurnost i spriječio govor mržnje na sportskim događajima.

Hrvatski nogometni savez (HNS) ima važnu ulogu u borbi protiv govora mržnje – surađuje s FIFA-om i UEFA-om u implementaciji njihovih smjernica čime razvijaju edukativne programe i kampanje (kao što je spomenuta #mojatribina) za mlade, trenere i navijače. Osim HNS-a, nevladine organizacije poput Centra za mirovne studije, Kuće ljudskih prava i Gong-a, također, organiziraju edukativne kampanje, te provode programe za mlade s ciljem prepoznavanja i podizanja svijesti o opasnostima govora mržnje. Mediji, kao oni čija je uloga ključna o osvještavanju problema govora mržnje u nogometu, često govore o incidentima, ali i naporima koji se ulažu u borbi protiv ovoga fenomena, dok Ministarstvo unutarnjih poslova, preventivnim mjerama, radi na obuci policajaca za bolje prepoznavanje i rješavanje incidenata govora mržnje.

Shodno tome, navedeno se može protumačiti kao kombinacija represivnih i preventivnih inicijativa s uzlaznim brojem aktera. Od osnivanja i uvođenja preventivnih mjera u Hrvatskoj, značajno je porasla svijest o problemu. Iako bi se mogao steći dojam kako su u Hrvatskoj poduzete sve potrebne mjere za suzbijanje govora mržnje u nogometu, isti je i dalje prisutan kako na stadionima tako i u online okruženju. Nadopune postojećih zakona ili novi zakoni, strože mjere i kazne za određena djela na stadionima ili noviji, sveobuhvatniji edukativni pristupi u radu s mladima, trenerima, roditeljima mladih igrača i navijačima predstavljaju „nove“ mogućnosti koje bi trebalo istražiti kako bi se uspio postići značajniji napredak u borbi protiv ovoga fenomena u nogometu. Pri tome, kako navode Bodin i sur. (2007), u današnjem su sportu prisutni različiti oblici ideologija čiji temelji nisu ekonomske prirode niti socijalna isključenost dijela stanovnika. Također, pojedinci koji su uključeni u takvim opasnim i radikalnim manifestacijama novih oblika ideologija ne zahtijevaju vlastito mjesto u društvu te „Njihovo ksenofobično ponašanje ukorijenjeno je u etničkim, kulturnim i vjerskim sukobima

poput onih koji su se dogodili u posljednjem balkanskom ratu. Nasilje te vrste teže je obuzdati jer proizlazi ne samo iz ranijih poimanja, predrasuda i vrijednosnih sudova već i iz povijesnih strahota koje se ne mogu lako izbrisati iz individualnoga i kolektivnoga pamćenja. Umjesto da bude nadomjestkom za rat, sport tako postaje njegov produžetak, arena u kojoj svaka strana traži osvetu za uvrede i strahote ili potvrdu pobjede.“ (Bodin i sur., 2007:67). Stoga, trend porasta nacionalizma u Hrvatskoj uz izraženi govor mržnje kroz rasizam i ksenofobiju prema Srbima, pripadnicima LGBT zajednice, izbjeglicama i Romima, te njihova uobičajena pojava na regionalnim medijima i online okruženju, a ponekad i unutar nogometnih stadiona predstavlja reakciju određenih pojedinaca unutar Hrvatske koji su vođeni spomenutim prošlim događajima i strahotama, te osjećajima gorčine, mržnje i željom za osvetom (Human Rights House Foundation, 2018). Shodno tome, kako bi se sveobuhvatnije pristupilo suzbijanju govora mržnje, ali i nogometnoga huliganizma u Hrvatskoj, pristupi bi se trebali prilagoditi i ovim „vlastitim“ oblicima ovih fenomena koji, iako imaju različite korijene, jednako su, ako ne i opasniji od „uobičajenih“ fenomena govora mržnje i huliganizma u nogometu.

7. Zaključak

Nogomet, kao i ostali sportovi, izvor je značajnih pozitivnih utjecaja za pojedince koji se njime bave i društvo unutar kojega se odigrava. Zbog vlastite globalne popularnosti i široke rasprostranjenosti, njegovi utjecaji dosežu iznimno veliku populaciju čineći ga jednim od, ako ne i najutjecajnijim sportom na svijetu. Međutim, tamna strana nogometa o kojoj je riječ u ovome radu, odnosno govor mržnje i nogometni huliganizam dokaz su kako nogomet nije uvijek praćen isključivo pozitivnim utjecajima. Ovi su se fenomeni postepeno razvijali i implementirali u samoj igri gotovo od njenih najranijih početaka, pri čemu tada nisu smatrani problemima, već povremenim dijelovima same igre. Njihovo prepoznavanje kao probleme na koje je potrebno usmjeriti pažnju, u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, dovodi do provedbe brojnih istraživanja te nastanka stručne literature čije spoznaje postavljaju temeljno znanje o ovim fenomenima. Međutim, današnje spoznaje, koje su rezultat upotpunjenih prethodnih znanja, i dalje nailaze na ograničenja s kojima su se stručnjaci borili tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća. Unutar tih ograničenja nalaze se nemogućnost donošenja usuglašenih, preciznih, univerzalnih definicija ovih kompleksnih fenomena bez obzira na postojanje velikoga broja definicija različitih stručnjaka, zatim teškoće u identificiranju točnih čimbenika koji utječu na nastanak ovih pojava te kontinuirana potraga za sveobuhvatnijim društvenim

odgovorom koji će u potpunosti riješiti problem govora mržnje i huliganizma u nogometu, unutar i izvan stadiona te u online okruženju.

Svako navedeno ograničenje predstavlja značajnu komponentu koja je odmagala te i dalje odmaže u borbi protiv ovih fenomena. Kao što je već navedeno, izostanak univerzalne definicije onemogućuje uspješno prepoznavanje svih mogućih pojava oblika i počinitelja govora mržnje i nogometnoga huliganizma, zbog čega dolazi do izostanka pravovremene reakcije ili reakcije uopće, a time najviše stradaju žrtve tih djela zbog posljedičnoga izostanka pomoći i podrške. Stoga, i uz postojanje i prisustvo velikoga broja aktera koji se bave suzbijanjem ovih problema u nogometu te koji nude pomoć onima koji su bili žrtve istih, često ni oni nisu upoznati s crnom brojkom ukupno zahvaćenih pojedinaca ovim fenomenima. Takve okolnosti urgiraju na dodatan napor stručnjaka u pronalasku i dogovoru oko adekvatne, precizne i sveobuhvatne definicije ovih fenomena, kojima bi se znatno pomoglo žrtvama, ali i onima koji su zaduženi za prepoznavanje i identificiranje nedozvoljenih ponašanja te njihovih počinitelja. U periodu od 1985. godine pa do sada, vidljivi su uloženi napor i pozitivni rezultati europskih država u pokušaju suzbijanja govora mržnje i nogometnoga huliganizma kroz veliki broj (ponajviše) represivnih mjera. Međutim, kontinuirani neuspjesi u potpunom rješavanju istih ukazuje na to kako je pristup temeljen na sprječavanju posljedica nepotpun, što dovodi određene države do razvijanja novoga preventivnoga pristupa. Takav je pristup usmjeren na mijenjanje temelja navijačke kulture, odnosno cilj mu je usmjeriti se na čimbenike koji su u pozadini ovih fenomena. Ipak, radi se o pristupu koji je također pod utjecajem navedenih ograničenja – teškoće u točnom identificiranju razloga nastanka govora mržnje i nogometnoga huliganizma, uzrokovane kompleksnim socijalnim, kulturnim i ekonomskim okolnostima pojedinih država, ali i nesigurnim teorijama, onemogućuju potpuno djelovanje ovoga pristupa. Postoje različiti oblici govora mržnje i nogometnoga huliganizma koji se međusobno razlikuju zbog različitih oblika ideologija koji podupiru, a takve nove ideologije vlastite korijene nalaze u različitim okolnostima pojedinih država. Iz tog razloga preveniranje ovih fenomena ne može u svakoj državi biti identično – iako su određena ponašanja slična, njihov uzrok ne mora biti isti – stoga, kreiranje uspješnih preventivnih aktivnosti podrazumijeva razumijevanje i poznavanje vlastitih nogometnih huligana te okolnosti koje su ih dovele do takvih ponašanja. Preventivne aktivnosti koje ne sadrže ovu komponentu mogu dovesti do pozitivnih rezultata, no neće moći postići vlastiti puni potencijal i učinak. Imajući to na umu, potrebno je naglasiti kako je ideja imitiranja engleskoga društvenoga odgovora bila dobra ideja za početak i postavljanje prvih temelja u borbi protiv ovih fenomena, no ne može predstavljati konačan odgovor svake države jer se ne

radi o istim navijačkim skupinama i njima vezanim okolnostima. Shodno tome, s ciljem unaprjeđenja vlastitih preventivnih aktivnosti i upotpunjenja vlastitoga društvenoga odgovora, potreba istraživanja, pronalaženja i razumijevanja vlastitih navijača predstavlja ključnu komponentu na kojoj bi sve europske države, koje su pogođene ovim fenomenom, trebale usmjeriti dodatnu pažnju, napore i sredstva.

Dosadašnja istraživanja i spoznaje ukazuju kako bi prilagođeni, kombinirani pristup represivnih mjera i preventivnih aktivnosti, uz strategijski pristup medija koji bi izbjegavao senzacionalizam te bio usmjeren na pozitivnim djelima navijačkih skupina potičući njihova prihvatljiva ponašanja, te informiranje javnosti o srži ovih problema trebao predstavljati najsvobuhvatniji pristup koji može stati na kraj ovim problemima. Odgovorni akteri svake države koji rade na suzbijanju govora mržnje i nogometnoga huliganizma ujedno su i oni koji mogu napraviti razliku u rješavanju ovih fenomena te promjeni javne percepcije navijača i navijačkih skupina. Dodatnim trudom, strpljenjem, istraživanjima, preuzimanjem odgovornosti te ulaganjem vremena i sredstava moguće je upotpuniti nedostatke kojima se koriste ovi fenomeni, a time i značajno utjecati na njihovo pojavljivanje. Navedeno se ponajviše odnosi na represivne mjere koje bi morale vrijediti za sve na isti način bez iznimaka, uz modernizaciju i prilagodbu nogometnih stadiona, te prilagođene, upotpunjene preventivne aktivnosti i edukacije koje bi trebale provoditi osobe koje su kompetentne u tom području, uz njihovu adekvatnu implementaciju kojom bi dosezale što je veći mogući broj mladih ljubitelja nogometa, te bile dostupne i ostalim ljubiteljima nogometa s naglaskom na njihovim roditeljima. Shodno tome, može se zaključiti da ranijim pronalaskom rješenja na navedena ograničenja u današnjim spoznajama, uz dodatan trud svake pojedine države i njenih odgovornih aktera, prije može započeti novo razdoblje učinkovitijega i sveobuhvatnijega pristupa, odnosno društvenoga odgovora koji, s vremenom, doista može u potpunosti riješiti probleme govora mržnje i huliganizma u nogometu.

8. Literatura

1. Adamović, M. (2022). Analiza antifeminizma u djelu filozofkinje Gordane Bosanac. *Filozofska istraživanja*, 42(3), 443-459.
2. AnalyiSport (2023). *Who invented football?*. Preuzeto 28. lipnja 2024, s internetske stranice: <https://analyisport.com/insights/who-invented-football/>.
3. Bartulović, M., Kušević, B. (2014). Interkulturalna homofobija: LGBTIQ (ne)vidljivost u odgojno-obrazovnom kontekstu. *Pedagogijska istraživanja*, 11(2), 229-246.
4. Benchehib, S., Bouderbala, I. (2020). *Fighting Racism in Football: England as a Case Study*. Doktorska disertacija. Guelma: May 8, 1945 Guelma University.
5. Bodin, D., Robène, L., Héas, S. (2007). *Sport i nasilje u Europi*. Zagreb: Knjiga trgovina.
6. Bordeau, J. (2009). *Xenophobia: The Violence Of Fear And Hate*. New York: Rosen Publishing.
7. Carnibella, G., Fox, A., Fox, K., McCann, J., Marsh, J. M., Marsh, P. (1996). *Football violence in Europe*. Preuzeto 01. kolovoza 2024, internetske stranice: http://www.sirc.org/publik/football_violence.pdf.
8. Cashmore, E., Cleland, J. (2014). *Football's Dark Side: Corruption, Homophobia, Violence and Racism in the Beautiful Game*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
9. Čaljkušić, A. (2023). *Povijest nogometa*. Završni rad. Split: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Splitu.
10. Dunning, E., Murphy, P., Williams, J. (1986). Spectator violence at football matches: Towards a sociological explanation. *British Journal of Sociology*, 37(2), 221-244.
11. Dunning, E., Murphy, P., Williams, J. (1988). *The Roots of Football Hooliganism (RLE Sport Studies): An Historical and Sociological Study*. London: Routledge.
12. Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8, 62-141.
13. Europska unija (2008). *Okvirna odluka o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kazneno-pravnim sredstvima*. Preuzeto 13. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133178>.
14. Europska unija (2010). *Direktiva 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o*

- audiovizualnim medijskim uslugama). Preuzeto 13. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32010L0013>.
15. FIFA (2023). *Professional Football Report 2023: Men's Football*. Preuzeto 10. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://digitalhub.fifa.com/m/2a5dc95026d9cf8a/original/FIFA-Professional-Football-Report-2023.pdf>.
  16. Frosdick, S., Marsh, P. (2005). *Football Hooliganism*. Cullompton: Willan Publishing.
  17. Garland, J., Rowe, M. (1995). Pitch battles. *Police Review*, 103(5340), 22-24.
  18. Garland, J., Rowe, M. (2000). The hooligan's fear of the penalty. *Soccer & Society*, 1(1), 144-157.
  19. Garland, J., Rowe, M. (2001). *Racism and Anti-Racism in Football*. London: Palgrave Macmillan.
  20. Garland, J., Rowe, M. (2014). The Hollow Victory of Anti-Racism in English Football. U M. Hopkins i J. Treadwell (ur.), *Football Hooliganism, Fan Behaviour and Crime: Contemporary Issues* (str. 92-105). London: Palgrave Macmillan.
  21. Giulianotti, R. C., Rollin, J., Alegi, P. C., Weil, E., Joy, B. (2024). *football*. *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto 01. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://www.britannica.com/sports/football-soccer>.
  22. Grosfoguel, R. (2016). What is Racism?. *Journal of World-Systems Research*, 22(1), 9-15.
  23. Guttman, A. (2024). *football*. *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto 15. srpnja 2024, s internetske stranice: <https://www.britannica.com/sports/football-the-games#ref885261>.
  24. Hall, S. (1978). The treatment of football hooliganism in the press. U R. Ingham, S. Hall, J. Clarke, P. Marsh i J. Donovan (ur.), *Football Hooliganism: The Wider Context* (str. 15–36). London: Inter-Action Inprint.
  25. Hlebec, I., Gardašević, Đ. (2021). Pravna analiza govora mržnje. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 55(107), 9-35.
  26. Hognestad, H. K. (2012). What is a Football Fan?. U R. Krøvel i T. Roksvold (ur.), *We Love to Hate Each Other: Mediated Football Fan Culture* (str. 25-44). Göteborg: Nordicom.
  27. Human Rights House Foundation (2018). *Growing Nationalism and Hate Speech in Croatia*. Preuzeto 20. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://humanrightshouse.org/articles/growing-nationalism-hate-speech-croatia/>.

28. International Holocaust Remembrance Alliance (2016). *Working definition of antisemitism*. Preuzeto 07. lipnja 2024, s internetske stranice: <https://holocaustremembrance.com/resources/working-definition-antisemitism>.
29. Jurčić, D. (2017). Teorijske postavke o medijima – definicije, funkcije i utjecaj. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 21(1), 127-136.
30. Kasalo Banić, F. (2016). *Nogometni huliganizam i reakcija društva: politika Margaret Thatcher iz suvremene perspektive*. Diplomski rad. Zagreb: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
31. Kazneni zakon, *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24.
32. Kick It Out (2024). *Incident reporting: End of Season Review 2023/2024*. Preuzeto 20. srpnja 2024, s internetske stranice: https://sakiowebsite.blob.core.windows.net/blobfiles-kio-prod/2024-07/2023-24_Incident%20Reporting_2307_FINAL.pdf.
33. Levy, M. (2024). *FIFA*. *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto 08. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://www.britannica.com/topic/Federation-Internationale-de-Football-Association>.
34. Magić, M. (2015). *Problem huliganizma na sportskim natjecanjima i njegova prevencija*. Završni rad. Čakovec: Menadžment turizma i sporta Međimurskoga veleučilišta u Čakovcu.
35. Mamchii, O. (2024). *Most Popular Sports In The World in 2024*. Preuzeto 29. svibnja 2024, s internetske stranice: <https://bestdiplomats.org/most-popular-sports-in-the-world/>.
36. Marsh P. (1978). *Aggro: The Illusion of Violence*. London: Dent.
37. Munivrana Vajda, M., Šurina Marton, A. (2016). Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 23(2), 435-467.
38. Murphy, P., Dunning, E., Williams, J. (1988). Soccer Crowd Disorder and the Press: Processes of Amplification and De-amplification in Historical Perspective. *Theory, Culture & Society*, 5(3), 645–673.
39. Paz, M. A., Montero-Díaz, J., Moreno-Delgado, A. (2020). Hate Speech: A Systematized Review. *SAGE Open*. doi.org/10.1177/2158244020973022
40. Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje, *Narodne novine* 43/2021.

41. Sonntag, A., Ranc, D. (2015). *Colour? What colour? Report on the fight against discrimination and racism in football*. UNESCO Publishing. Preuzeto 20. srpnja 2024, s internetske stranice: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235721>.
42. Sundstrom, R. R., Kim, D. H. (2014). Xenophobia and Racism. *Critical Philosophy of Race*, 2(1), 20-45.
43. UEFA (2024a). *Tackling online abuse at UEFA EURO 2024: First insights from group stage*. Preuzeto 03. lipnja 2024, s internetske stranice: <https://www.uefa.com/euro2024/news/028f-1b431b7d7f64-78c7bb36f713-1000--tackling-online-abuse-at-uefa-euro-2024-first-insights-f/>.
44. UEFA (2024b). *CEDB decisions: 2024 European Championship*. Preuzeto 06. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://disciplinary.uefa.com/028f-1b7209d55c6d-90e88a1f5e13-1000/>
45. Ujedinjeni narodi (2020). *International Day to Combat Islamophobia – 15 March*. Preuzeto 25. svibnja 2024, s internetske stranice: <https://www.un.org/en/observances/anti-islamophobia-day>.
46. Vijeće Europe (2016). *Bookmarks – A manual for Combating hate speech online through human rights education*. Preuzeto 16. svibnja 2024, s internetske stranice: <https://tandis.odihp.pl/bitstream/20.500.12389/21878/1/08016.pdf>.
47. Vijeće Europe (2016). *Konvencija Vijeća Europe o integriranom pristupu sigurnosti, zaštiti i uslugama na nogometnim utakmicama i drugim sportskim priredbama*. Preuzeto 07. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://rm.coe.int/flyer-convention-safety-security-croatian/16809ab744>.
48. Vulesica, M. (2009). Povijest i razmatranje pojma antisemitizam. *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 3(1-2(4-5)), 65-75.
49. Zakon o elektroničkim medijima, *Narodne novine* 111/21, 114/22.
50. Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine* 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24.
51. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, *Narodne novine* 41/77, 52/87, 47/89, 55/89, 05/90, 30/90, 47/90, 29/94, 114/22, 47/23.
52. Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima, *Narodne novine* 117/03, 71/06, 43/09, 34/11, 114/22.
53. Zakon o suzbijanju diskriminacije, *Narodne novine* 85/08, 112/12.

54. Waiton, S. (2014). Football Fans in an Age of Intolerance. U M. Hopkins i J. Treadwell (ur.), *Football Hooliganism, Fan Behaviour and Crime: Contemporary Issues* (str. 201-221). London: Palgrave Macmillan.
55. Weil, E., Rollin, J., Giulianotti, R. C., Alegi, P. C., Joy, B. (2024). *Professionalism*. *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto 10. kolovoza 2024, s internetske stranice: <https://www.britannica.com/sports/football-soccer/Professionalism#ref844715>.
56. Williams, J., Dunning, E., Murphy, P. (1984). *Hooligans Abroad: The Behaviour and Control of English Fans in Continental Europe*. London: Routledge & Kegan Paul.
57. Williams, J. (2002). Who are you calling a hooligan?. U M. Perryman (ur.), *Hooligan Wars: Causes and Effects of Football Violence* (str. 37-53). Edinburgh: Mainstream.
58. Williams, J. (2014). Justice for the 96? Hillsborough, Politics and English Football. U M. Hopkins i J. Treadwell (ur.), *Football Hooliganism, Fan Behaviour and Crime: Contemporary Issues* (str. 273-295). London: Palgrave Macmillan.